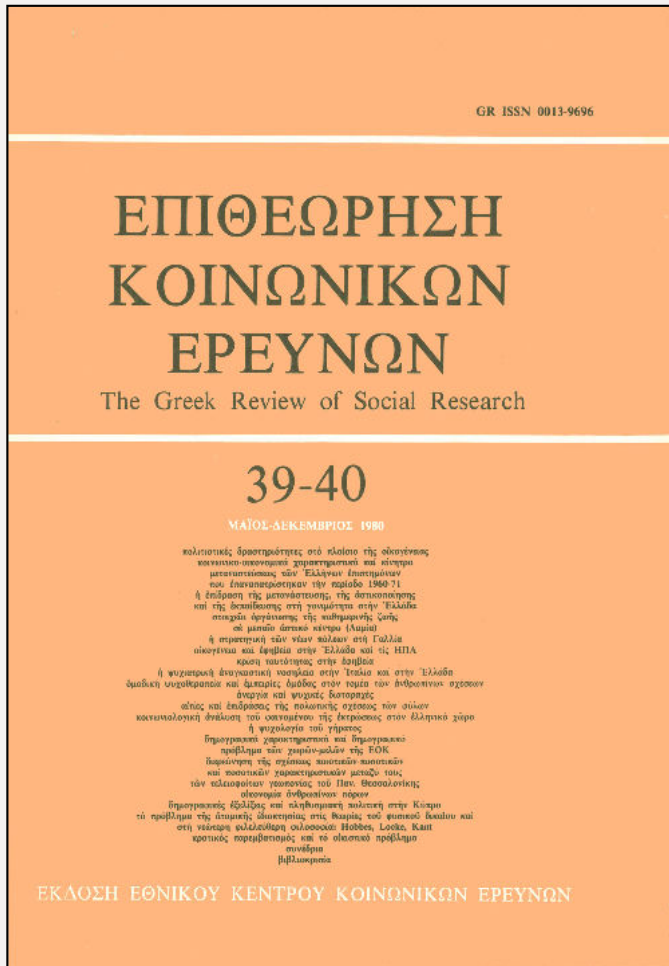

Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών

Τομ. 39, 1980

Δημογραφικά χαρακτηριστικά και δημογραφικό πρόβλημα των χωρών-μελών της ΕΟΚ

Σερελέα Γαρυφαλιά

<https://doi.org/10.12681/grsr.559>

Copyright © 1980 Γαρυφαλιά Σερελέα

To cite this article:

Σερελέα, Γ. (1980). Δημογραφικά χαρακτηριστικά και δημογραφικό πρόβλημα των χωρών-μελών της ΕΟΚ. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 39(39-40), 353-370. doi:<https://doi.org/10.12681/grsr.559>

**δημογραφικά
χαρακτηριστικά
καί δημογραφικό
πρόβλημα
τῶν χωρῶν-μελῶν
τῆς ΕΟΚ**

**τῆς
Γαρυφαλιᾶς Σερελέα**
Maîtrise en Démographie, UCL

Ἡ ποσοτική καί ποιοτική διάρθρωση τοῦ πληθυσμοῦ μιᾶς περιοχῆς ἀποτελοῦν καθοριστικά στοιχεῖα γιά τήν οἰκονομική καί τήν κοινωνική τῆς ἀνάπτυξη καθώς καί τήν πολιτική ἐξέλιξή τῆς.

Μέ τόν ὄρο «Δημογραφικό πρόβλημα» ἐννοοῦμε τίς ἀνάγκες πού δημιουργοῦνται σέ μιά περιοχή ἀπό τή δυσανάλογη αὐξηση ἢ μείωση τοῦ πληθυσμοῦ.

Ἡ παρούσα ἐργασία ἀποσκοπεῖ στή μελέτη τοῦ δημογραφικοῦ προβλήματος τῆς Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητος καί ἰδιαίτερα τῶν δημογραφικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν χωρῶν-μελῶν καί τῶν συντελεστῶν ἐξέλιξης τοῦ πληθυσμοῦ τους. Στήν ἀρχή γίνεται μιά σύντομη ἀνασκόπηση τοῦ παγκόσμιου καί εὐρωπαϊκοῦ δημογραφικοῦ προβλήματος. Κατόπιν, μέ βάση τά διαθέσιμα στοιχεῖα, ἐπιχειρεῖται μιά διαχρονική ἀνάλυση τῶν βασικῶν δημογραφικῶν συντελεστῶν τῶν χωρῶν-μελῶν καί τῆς κατά ἡλικία δομῆς τοῦ πληθυσμοῦ τους.

Ἀντικείμενο τῆς μελέτης αὐτῆς ἀποτελοῦν, ἐκτός ἀπό τίς δέκα χῶρες-μέλη, καί ἡ Ἰσπανία μέ τήν Πορτογαλία, πού εἶναι οἱ δύο ὑποψήφιες χῶρες-μέλη.

Ὁ Πίνακας I δένει τήν ἐπιφάνεια, τόν πληθυσμό, τήν πυκνότητα ἀνά τετρ. χλμ. μέ τίς δημογραφικές προοπτικές τῶν 12 προηγούμενων χωρῶν.

**I. συντελεστές ἐξέλιξης τοῦ πληθυσμοῦ
καί δημογραφικά χαρακτηριστικά του**

Ἡ ἐξέλιξη τοῦ πληθυσμοῦ μιᾶς περιοχῆς ἐπηρεάζεται α) ἀπό τή φυσική καί β) ἀπό τή μεταναστευτική κίνησή του. Ἡ φυσική κίνηση εἶναι τό ἀποτέλεσμα τῆς διαφορᾶς μεταξύ γεννήσεων καί θανάτων. Λόγω τῆς μακροβιότητος, οἱ θάνατοι δέν ἐξισώνονται στή μονάδα τοῦ χρόνου μέ τίς γεννήσεις. Ἐνας αὐξησμός πληθυσμοῦ πρέπει νά ἔχει λίγο περισσότερες γεννήσεις, πάντα στή μονάδα τοῦ χρόνου, ἀπό ὅσους ἔχει θανάτους. Ὄταν οἱ θάνατοι υπερβαίνουν τίς γεννήσεις, δέν ὑπάρχει αὐξηση καί ὁ πληθυσμός ἀρχίζει νά ἐλαττώνεται μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου. Ἐνῶ, ὅταν ὑπάρχει ἐξίσωση γεννήσεων καί θανάτων, τότε ὁ πληθυσμός δέν αὐξάνει καί παραμένει «στάσιμος».

Ἡ μεταναστευτική κίνηση εἶναι τό ἀποτέλεσμα τῆς διαφορᾶς αὐτῶν πού εἰσέρχονται καί αὐτῶν πού ἐξέρχονται στή συγκεκριμένη περιοχή μέ τή μορφή τῆς ἀλλαγῆς κατοικίας στή μονάδα τοῦ χρόνου. Μπορεῖ νά εἶναι καί αὐτή θετική ἢ ἀρνητική. Ἡ μετανάστευση εἶναι ἐσωτερική ὅταν ἡ ἀλλαγή κατοικίας γίνεται ἀπό μιά περιοχή σέ ἄλλη μέσα στήν ἴδια ἐπικράτεια, καί ἐξωτερική ὅταν οἱ μετανάστες ἔχουν προορισμό ἢ προέλευση τό ἐξωτερικό.

Οἱ μακροχρόνιες ροπές τῶν παραπάνω συντελεστῶν τῆς πληθυσμιακῆς ἐξέλιξης διαμορφώνουν τήν κατά φύλο καί κατά ἡλικία κατανομή τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ ὁποία κατέχει πρωτεύουσα θέση στήν ἔρε-

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι. Έπιφάνεια, πληθυσμός, πυκνότητα ανά χλμ² (1979) χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας

Χώρες	Έκταση 1.000 χλμ ²	Πληθυσμός 1.000	Πυκνότητα άτομα/χλμ ²	Δημογρ. προοπτικές (1.000)	
				1985	1990
Βέλγιο	30,5	9.848	323	9.840	9.887
Γαλλία	544,0	53.477	98	54.829	56.085
Δανία	43,1	5.117	119	5.187	5.244
Δ. Γερμανία	248,6	61.359	247	59.614	58.587
Έλλάδα	132,0	9.449	72	9.477	9.696
Έν. Βασίλειο	244,1	55.946	229	56.164	56.844
Ίρλανδία	70,3	3.368	48	3.538	3.718
Ίταλία	301,3	56.914	189	57.078	57.830
Κάτω Χώρες	41,2	14.039	341	14.250	14.648
Λουξεμβούργο	2,6	364	140	358	360
Ευρώπη 10	1.657,7	269.881	163	270.335	272.899
Ίσπανία	504,8	37.180	74	39.050	40.642
Πορτογαλία	91,6	9.841	107	10.206	10.471
Κόσμος	135.830,0	4.336.000	32	4.827.476	5.272.667

Πηγή: «Η Κοινότητα των «Δέκα» σε αριθμούς», Ευρωπαϊκά θέματα, 25/1980, ΕΟΚ.

να των δημογραφικών προβλημάτων. Η κατανομή αυτή παρουσιάζεται συνήθως με την πυραμίδα των ηλικιών.

Η διαδικασία εξέλιξης του πληθυσμού, που χαρακτηρίζεται από την αύξηση του ποσοστού των ηλικιωμένων προσώπων, ονομάζεται γήρανση του πληθυσμού. Η ηλικία των 65 χρόνων θεωρείται σαν άρχη του γήρατος. Η έκλογη αυτή δικαιολογείται, κατά κάποιο τρόπο, από το γεγονός ότι είναι η νόμιμη ηλικία για τη συνταξιοδότηση. Η γήρανση του πληθυσμού μιας χώρας είναι κυρίως το αποτέλεσμα της μείωσης των γεννήσεων. Η συνεχής πτώση της γεννητικότητας προκαλεί μία σημαντική μείωση του ποσοστού των νέων μέσα στον πληθυσμό με συνέπεια την ταυτόχρονη αύξηση του ποσοστού των ηλικιωμένων. Στην περίπτωση αυτή λέμε ότι υπάρχει γήρανση του πληθυσμού από τη βάση της πυραμίδας.

Αντίθετα, εάν η θνησιμότητα στις μεγάλες ηλικίες παρουσιάζει μεγαλύτερη μείωση (δηλαδή όταν παρουσιάζεται σημαντική μακροβιότητα) από ό,τι στις άλλες ομάδες ηλικίας, προκαλείται μία γήρανση του πληθυσμού από την κορυφή της πυραμίδας. Η γήρανση πάντως του πληθυσμού από τη μείωση της θνησιμότητας είναι μειωμένης εκτάσεως.

Μία άλλη αίτια που διαταράσσει την κατά ηλικία δομή του πληθυσμού είναι η μετανάστευση. Η εξωτερική μετανάστευση θεωρείται κυρίως αίτια γηράνσεως του πληθυσμού μιας χώρας, γιατί συνήθως είναι περισσότεροι οι νέοι που φεύγουν από κείνους που παλιννοστούν.

Η αναγκαία και ίσως η μοναδική προϋπόθεση για να μην εμφανίζεται γηρασμένος ένας πληθυσμός είναι να αυξάνεται μέσα στο χρόνο κυρίως από τις γεννήσεις του και όχι από μείωση της θνησιμότητας.

Η έννοια της γήρανσης είναι γενική. Μπορεί να αφορά όχι μόνο στους εθνικούς πληθυσμούς, αλλά και σε πιο ειδικευμένα σύνολα, όπως είναι ο γεωργικός πληθυσμός, ο ενεργός πληθυσμός, το εκλογικό σώμα, κτλ.

II. παγκόσμιο και ευρωπαϊκό δημογραφικό πρόβλημα

Ένα από τα σημαντικά φαινόμενα της σύγχρονης ιστορίας του ανθρώπου είναι η τρομακτική αύξηση του πληθυσμού της γης κατά τη διάρκεια των τελευταίων πενήντα χρόνων.

Την εποχή που γεννήθηκε ο Χριστός, ή γη «φιλοξενούσε» 250.000.000 περίπου ανθρώπους. Τό 1650 μ.Χ. ο πληθυσμός είχε διπλασιασθεί. Για το δεύτερο διπλασιασμό δεν χρειάστηκαν παρά μόνο 200 χρόνια.

Από τότε, ο ρυθμός αύξησής του πολλαπλασιάστηκε. Τό 1930, δηλαδή μετά από άλλα 80 σχεδόν χρόνια, ο παγκόσμιος πληθυσμός ήταν 2 δισ., μέχρι τό 1961, δηλαδή μέσα σε 30 ακόμη χρόνια προστέθηκε άλλο ένα δισεκατομμύριο, και για τό τέταρτο δισεκατομμύριο χρειάστηκαν μόνο 15 χρόνια.

Τό 1980 ήμαστε περίπου 4 δισ. και 400 εκατ. Οί ειδικοί πιστεύουν ότι τό 2000 θα ξεπεράσει ο πληθυσμός της γης τά 6 δισ. ψυχές.

Η αύξηση του πληθυσμού της γης δέν είναι ομοιογενής. Γενικά, οι υπό ανάπτυξη χώρες αναμένεται να αυξήσουν τον πληθυσμό τους κατά τέσσερις φορές πιο γρήγορα από τις ευημερούσες και βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες, που έχουν πολύ χαμηλό ρυθμό αύξησης.

Οι ευνόικες συνθήκες για υπερπληθυσμό στους υπό ανάπτυξη λαούς δημιουργήθηκαν με την εφαρμογή δραστηκών μέτρων δημοσίας υγείας. Έτσι, πρόλαβαν και περιόρισαν τους θανάτους με μεγάλη ταχύτητα πριν ακόμη ανεβεί το κοινωνικό και οικονομικό τους επίπεδο και ενώ ακόμη διατηρούσαν υψηλή γεννητικότητα.

Στις χώρες αυτές (όπου δέν υπάρχουν συντάξεις, υγειονομική περίθαλψη και ταμείο άνεργίας), τά παιδιά αντιπροσωπεύουν τή βασική πηγή οικονομικής ασφάλειας για τούς γονείς. Τά ποσοστά τής παιδικής θνησιμότητας είναι υψηλά και έτσι ή ύπαρξη πολλών παιδιών άποτελεί προϋπόθεση για τήν επιβίωση ορισμένων άπ' αυτά.

Αντίθετα, τόσο στή Δυτική όσο και στήν Ανατολική Εύρώπη καθώς και στίς ΗΠΑ, Καναδά και Ίαπωνία, ή βιομηχανική επανάσταση, ό άτομισμός και ό καταναλωτισμός μετέβαλαν τή νοοτροπία και όλους εκείνους τούς όρους που ενοούσαν τήν πολυάριθμη οικόγένεια. Στίς περιοχές αυτές, οι νέοι τρόποι ζωής μείωσαν πολύ τή γονιμότητα.

Τό πόρισμα μιάς έρευνας για τή γονιμότητα¹ (Enquête mondiale sur la fecundité), που έγινε σέ 61 χώρες του κόσμου, άπέδειξε ότι τά ποσοστά τής γεννητικότητας² στίς χώρες του Τρίτου Κόσμου αλλά και αυτά των ευρωπαϊκών χωρών, όπως και των ΗΠΑ και του Καναδά, παρουσιάζουν σημαντική μείωση κατά τή διάρκεια τής τελευταίας δεκαετίας.

Τό 1950, ό δείκτης τής γονιμότητας³ αντιπροσώπευε κατά μέσο όρο 5,1 παιδιά για κάθε γυναίκα, ενώ τό 1980 ό δείκτης αυτός έχει υπολογισθεί σέ 4,1 παιδιά για κάθε γυναίκα. Τίς πιο ύψηλές τιμές του δείκτη

1. Μέ τόν όρο «γονιμότητα» ή «άναπαραγωγικότητα» έννοούμε τά φαινόμενα που συνδέονται άμεσα με τήν τεκνοποίηση των πληθυσμών ή των ομάδων αυτών και, πιο συγκεκριμένα, του συνόλου των εγγάμων ή μη γυναικών που βρίσκονται σέ άναπαραγωγική ήλικία.

2. Μέ τόν όρο «γεννητικότητα» προσδιορίζεται ή πραγματική συχνότητα των γεννήσεων μέσα στο σύνολο του πληθυσμού. Τό ποσοστό τής γεννητικότητας δίνεται από τό πηλίκο των γεννήσεων έντός μιάς χρονικής περιόδου προς τόν συνολικό πληθυσμό τής αυτής περιόδου.

3. Ό «δείκτης γονιμότητας» ή «Συντελεστής Όλικής Γονιμότητας» προσδιορίζει τή μέση ροπή άναπαραγωγής ενός πληθυσμού και εκφράζεται με τόν μέσο άριθμό παιδιών ανά γυναίκα τής άναπαραγωγικής ήλικίας (15-49 ετών). Για τήν άντικατάσταση των γενεών και με αύξηση «μηδέν» του πληθυσμού, και άν ληφθεί ύπόψη ή θνησιμότητα των χωρών τής Κοινότητας, άπαιτούνται περίπου 2,09 μέχρι 2,11 παιδιά από κάθε γυναίκα στήν άναπαραγωγική ήλικία. Στήν Ελλάδα με 2,2 γεννήσεις ό πληθυσμός παραμένει σταθερός και με 2,3 αυξάνεται βραδύτατα.

τίς συναντάμε στίς χώρες τής Ασίας και Αφρικής⁴ με περισσότερα από 5,5 παιδιά για κάθε γυναίκα.

Σύμφωνα με τίς προβλέψεις των ειδικών, ή πληθυσμιακή έκρηξη μπορεί να σταματήσει κατά τό τρίτο τέταρτο του επόμενου αιώνα, όταν ό πληθυσμός τής γης υπολογίζεται να έχει φθάσει τά 11 δισεκατομμύρια.

Σήμερα, σχεδόν κανείς δέν άγνοεί τό «πρόβλημα του πληθυσμού». Οι δημογραφικές δυσκολίες όμως στο μυαλό των περισσότερων είναι συνυφασμένες με τίς πτωχές χώρες, όπως π.χ. ή Ίνδία. Λίγοι είναι αυτοί που γνωρίζουν ότι «πρόβλημα» ύπάρχει όχι μόνο για τίς ύπανάπτυκτες χώρες αλλά και για τίς άναπτυγμένες.

«Η πληθυσμιακή άνοδος των πτωχών κρατών είναι γεγονός λιγότερο δραματικό από ό,τι ή μείωση του πληθυσμού των άλλων (βιομηχανικά άνεπτυγμένων)», γράφει ό Γάλλος δημογράφος A. Sauvy, στο βιβλίο του *La fin des riches*.

Τά προσεχή χρόνια, θά παρουσιάζεται συνεχής μείωση του όγκου των Ευρωπαίων σέ σχέση με τό σύνολο τής οίκουμένης. Για κάθε νεογέννητο Ευρωπαίο άντιστοιχούν σήμερα πάνω από πέντε νεογέννητα στίς υπό ανάπτυξη χώρες τής Ασίας.

Οι Ευρωπαίοι, που τό 1970 αντιπροσώπευαν τό 12,7% του παγκόσμιου πληθυσμού, υπολογίζεται ότι τό 2000 θά αντιπροσωπεύουν τό 8,4% αυτού και τό 2050 μόλις τό 5,4%.

Έξ άλλου, οι κάτοικοι των 9 χωρών τής Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας που τό 1950 αντιπροσώπευαν τό 8,6% του πληθυσμού τής Γης και τό 1970 τό 6,8% αυτού, αντιπροσωπεύουν σήμερα μαζί με τούς κατοίκους τής Ελλάδας τό 6,2% του πληθυσμού αυτού. Τό ποσοστό αυτό μαζί με τούς κατοίκους των υπό ένταξη χωρών (Πορτογαλία, Ίσπανία) άνέρχεται στο 7%.

Κατά τό τέλος όμως τής δεκαετίας του '80, αναμένεται να μειωθεί στο 6%. Αυτό όφείλεται στο γεγονός ότι ό πληθυσμός τής Γης αναμένεται να αυξηθεί κατά τή διάρκεια αυτής τής περιόδου κατά 22%, ενώ ό πληθυσμός των 12 χωρών μόλις κατά 2,2%.

III. δημογραφικό πρόβλημα ευρωπαϊκής κοινότητας

Η συνεχής πτώση τής γεννητικότητας και ή σύγχρονη μείωση τής θνησιμότητας στίς μεγάλες κυρίως ήλικίες είναι τά βασικά δημογραφικά γνωρίσματα των πληθυσμών που άποτελούν τήν Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Άμεσες συνέπειες αυτής τής συγκυρίας είναι α) ή βραδύτητα στήν εξέλιξη, ή όποια μακροχρόνια τείνει

4. Μπαγκλαντές, Πακιστάν, Νιγηρία, Βιετνάμ, Ίράν, Βιρμανία, Αίθιοπία, Ζαΐρ.

ΠΙΝΑΚΑΣ II. Πληθυσμός των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Έκατασταία κατανομή κατά μεγάλες ομάδες ηλικιών (% του συνολικού πληθυσμού)

Χώρας	0-14					15-64					65+										
	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1978	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1978	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1978
Βέλγιο	21,0	22,0	23,5	23,9	23,5	22,4	21,1	67,9	66,5	64,6	63,5	63,0	63,7	64,8	11,1	11,5	12,0	12,6	13,5	13,9	14,1
Γαλλία	22,6	24,5	26,4	25,6	24,8	24,0	23,1	66,0	64,0	62,0	62,3	62,4	62,6	63,1	11,4	11,5	11,6	12,1	12,8	13,4	13,8
Δανία	26,4	26,5	25,2	23,8	23,3	22,6	22,0	64,5	63,6	64,2	64,8	64,4	64,0	64,0	9,1	9,9	10,6	11,4	12,3	13,4	14,0
Δ. Γερμανία	23,3	20,9	21,3	22,6	23,2	21,2	19,9	67,3	68,9	67,8	65,4	63,7	64,9	64,9	9,4	10,2	10,9	12,0	13,1	14,4	15,2
Έλλάδα	28,0	—	26,8	25,6	24,6	24,2	23,5	64,4	—	65,1	65,4	64,3	63,8	63,7	6,7	—	8,1	9,0	11,1	12,0	12,8
Ην. Βασίλειο	22,5	22,8	23,3	23,3	24,1	23,3	22,2	66,7	65,9	65,1	64,6	62,9	62,7	63,3	10,8	11,3	11,6	12,1	13,0	14,0	14,5
Ίρλανδία	28,7	29,8	30,9	30,6	31,3	31,1	31,4	60,7	59,3	58,0	57,6	57,6	57,7	57,8	10,6	10,9	11,1	11,8	11,1	11,2	10,8
Ίταλία	26,3	24,9	24,8	24,3	24,4	24,2	23,2	65,4	66,4	65,8	65,9	65,0	63,8	63,9	8,3	8,7	9,4	9,8	10,6	12,0	12,9
Κάτω Χώρες	23,9	29,9	30,0	28,3	27,3	25,3	23,8	63,0	61,7	61,0	62,1	62,5	63,9	65,0	7,7	8,4	9,0	9,6	10,2	10,8	12,2
Λουξεμβούργο	20,2	20,7	21,3	22,4	22,1	19,6	19,9	70,0	69,2	68,0	66,2	65,3	67,6	66,9	9,8	10,1	10,7	11,4	12,6	12,8	13,2
Ευρώπη 9	24,0	23,6	24,2	24,2	24,3	23,3	22,2	66,2	66,0	64,7	64,4	63,4	63,4	63,9	9,8	10,4	11,1	11,4	12,3	13,3	13,9
Ισπανία							26,7						62,7							10,6	
Πορτογαλία							27,9						62,2							9,9	

Πηγή: — Eurostat, *Population et emploi*, 1950-76, édition 1977.
 — ΕΣΥΕ, *Στατιστικά Φυσικής Κινησεως Πληθυσμού*, 1956-76.
 — Eurostat, *Statistiques de Base de la Communauté*, 1978.

στη μείωση του πληθυσμού των επί μέρους χωρών και β) ή προοδευτική μείωση μέσα στο σύνολο του πληθυσμού του ποσοστού των νέων ηλικιών 0-14 χρόνων, και ή σύγχρονη αύξηση του ποσοστού των προσώπων ηλικίας 65 χρόνων και άνω.

Ο Πίνακας II συνοψίζει την εξέλιξη του γηρασμού των ευρωπαϊκών πληθυσμών.

Στις επόμενες παραγράφους, θα εξετάσουμε τους τρεις βασικούς συντελεστές της δημογραφικής εξέλιξης και διάρθρωσης των χωρών-μελών (θνησιμότητα, γεννητικότητα, μετανάστευση), καθώς και τη γαμηλιότητα αυτών, προβαίνοντας συγχρόνως σε μία διαχρονική και κατά χώρο τοπική ανάλυση. Η γνώση της γαμηλιότητας μιās περιοχής βοηθά να διευκρινισθεί ή εξέλιξη και τό επίπεδο της γονιμότητας της περιοχής αυτής, επειδή ο μεγαλύτερος αριθμός των γεννήσεων στην Κοινότητα προέρχεται από τις έγγαμες ενώσεις.

A. Θνησιμότητα

Τα τελευταία χρόνια, ο άγώνας εναντίον της θνησιμότητας και της νοσηρότητας των πληθυσμών σημείωσε επιτυχία, χάρη στην επιστημονική και τεχνική πρόοδο. Ποτέ στην ιστορία της ανθρωπότητας ή προσδοκώμενη ζωή κατά τη γέννηση δεν βρισκόταν σε τόσο ύψηλά επίπεδα και δεν φανέρωνε προοπτική για βελτίωση, όπως δείχνει ο Πίνακας III. Η παράταση αυτή οφείλεται κατά βάση στην ουσιαστική μείωση της βρεφικής θνησιμότητας κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου (βλ. Πίνακα VI).

Τη μεγαλύτερη μακροβιότητα στην Ευρώπη παρουσιάζουν οι Ολλανδοί. Η προσδοκώμενη ζωή κατά τη γέννηση εκτιμάται σήμερα σ' αυτή τη χώρα σε 71,7 χρόνια για τους άνδρες και σε 77,7 χρόνια για τις γυναίκες. Οι Έλληνίδες, οι Βελγίδες και οι Ίρλανδέζες έχουν τη μικρότερη διάρκεια ζωής στην Κοινότητα.

Αύξηση σημείωσε ακόμα τα τελευταία χρόνια και ή προσδοκώμενη διάρκεια ζωής στις ηλικίες των 5, των 15 και των 65 χρόνων (Πίνακας IV). Άξιο προσοχής είναι τό γεγονός ότι ή προσδοκώμενη διάρκεια ζωής για τους Έλληνες, μετά την παράκαμψη της θνησιμότητας των πρώτων χρόνων της ζωής, εμφανίζεται μεγαλύτερη απ' ό,τι στις άλλες χώρες της Κοινότητας, ενώ από την πλευρά των Έλληνίδων υπάρχουν ακόμη περιθώρια για βελτίωση.

Έτσι, στις αρχές της δεκαετίας του '70, ή προσδοκώμενη διάρκεια ζωής των Ολλανδών στην ηλικία των 5 χρόνων ήταν 67,3 χρόνια και των Έλλήνων 68,7, στην ηλικία των 15 χρόνων ήταν αντίστοιχα 57,5 και 58,9 χρόνια και στην ηλικία των 65 χρόνων 13,6 για τους Ολλανδούς και 13,9 για τους Έλληνες.

Αντίθετα, ο αριθμός των θανάτων καθώς και ή αντίστοιχη αναλογία αυτών σε πληθυσμό 1.000 ατόμων —δείκτης θνησιμότητας (Πίνακας V)— ακολουθήσαν μεταπολεμικά στην Ελλάδα, αλλά και στις περισσότερες από τις αναπτυγμένες χώρες, ανοδική τάση, παρά

δημογραφικά χαρακτηριστικά και δημογραφικό πρόβλημα τῶν χωρῶν-μελῶν τῆς ΕΟΚ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΙΙ. Προσδοκώμενη κατά τῆ γέννηση ζωή, κατά φύλο καὶ κατά ἡλικία, χωρῶν-μελῶν τῆς ΕΟΚ

Χῶρες	1950		1970		1980		2000	
	Ἄν.	Γυν.	Ἄν.	Γυν.	Ἄν.	Γυν.	Ἄν.	Γυν.
Βέλγιο	62,0	67,3	68,4	74,5	68,3	74,4	68,3	74,4
Γαλλία	63,6	69,3	69,1	76,7	69,3	77,1	68,8	75,7
Δανία	69,8	72,6	71,0	76,1	71,4	76,7	71,7	77,0
Δ. Γερμανία	64,6	68,5	67,3	73,6	68,7	75,5	68,8	75,7
Ἑλλάδα	63,4	66,7	70,1	73,6	71,0	74,0		
Ἡν. Βασιλείο	66,5	71,2	68,8	75,2	69,9	76,0	71,1	77,2
Ἴρλανδία	64,5	67,0	68,6	73,2	69,5	74,6	70,4	76,4
Ἴταλία	63,8	67,3	68,5	74,6	69,9	75,8	70,7	76,8
Κάτω Χῶρες	70,6	72,9	70,7	76,5	71,7	77,7	72,0	78,3
Λουξεμβούργο	—	—	67,0	73,9	67,9	75,3	67,9	74,3
Ἴσπανία	58,8	63,5	69,0	74,4				
Πορτογαλία	53,5	60,5	65,3	71,0				

Πηγή: Γιά 1950, 1970, G. Wunsch, *Recent Trends in European Mortality*, Working paper, Département de Démographie, UCL, 1974.
 — Γιά 1980, 2000, «La démographie européenne en chute libre», in *30 Jours d'Europe*, 259, 1980.
 — Γιά Ἑλλάδα 1950, 1970, Ὁ πληθυσμός τῆς Ἑλλάδος, ΚΕΠΕ, 1980, σελ. 139, Πίν. 34.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙV. Προσδοκώμενη διάρκεια ζωῆς, κατά φύλο καὶ κατά ἡλικία, χωρῶν-μελῶν ΕΟΚ

Χῶρες	1950-1952						1970-1972					
	5 ἐτῶν		15 ἐτῶν		65 ἐτῶν		5 ἐτῶν		15 ἐτῶν		65 ἐτῶν	
	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ
Βέλγιο	64,7	70,2	55,0	60,4	12,4	14,8	64,7	70,8	55,0	61,0	12,1	15,3
Γαλλία	62,7	67,8	53,1	58,2	11,9	14,4	64,8	72,3	55,1	62,5	13,0	16,8
Δανία	67,5	69,7	57,8	59,9	13,9	14,6	67,2	72,1	57,5	62,3	13,5	16,7
Δ. Γερμανία	64,5	67,6	55,0	58,0	12,8	13,7	64,5	70,6	54,8	60,8	12,1	15,2
Ἑλλάδα	64,2	67,1	54,9	57,7	13,0	14,4	68,7	71,7	58,9	62,0	13,9	15,3
Ἡν. Βασιλείο	64,2	68,5	54,6	58,8	12,0	15,4	65,4	71,4	55,6	61,6	12,0	16,0
Ἴρλανδία	63,6	65,4	54,0	55,8	12,1	13,3	65,5	70,0	55,7	60,2	12,4	15,0
Ἴταλία	64,5	67,6	55,0	58,1	12,6	13,7	66,4	72,0	56,7	62,2	13,3	16,2
Κάτω Χῶρες	68,1	70,0	58,5	60,2	14,1	14,7	67,3	72,8	57,5	63,0	13,6	16,6
Λουξεμβούργο	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ἴσπανία	61,0	65,2	52,0	56,1	11,8	13,5	66,8	71,8	57,1	62,0	13,6	16,1
Πορτογαλία	60,5	65,4	51,5	56,3	11,9	14,0	64,4	70,1	54,9	60,8	12,5	15,2

Πηγή: *Annuaire Démographique*, ΟΝΥ, 1979.
 * 1959-63 καὶ 1968-72.

τὴν αἰσθητὴ βελτίωση τοῦ δείκτη τῆς προσδοκώμενης ζωῆς κατά τῆ γέννηση.

Οἱ χῶρες ὁμως πού ἔχουν τόν πιό ὑψηλό δείκτη θνησιμότητας εἶναι αὐτές πού ὁ πληθυσμός τους παρουσιάζει τὴν πιό προχωρημένη γήρανση.

Θά πρέπει ἐδῶ νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ δείκτης θνησιμότητας (θάνατοι σέ 1.000 κατοίκους) ἐπηρεάζεται ἄμεσα ἀπό τὴν κατά ἡλικία σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ. Γιά τὸ λόγο αὐτό, μολονότι ἐπιτρέπει διεθνεῖς καὶ διαχρόνιες

συγκρίσεις, δὲν ἀποδίδει μὲ ἀκρίβεια τίς δυνάμεις τῆς φθορᾶς πού ἐπικρατοῦν τῆ συγκεκριμένη περίοδο στους ἀνθρώπινους πληθυσμούς. Κατά συνέπεια, ἡ ἐπίπτωση ἀπό τὴν προοδευτικὴ βελτίωση τῶν συνθηκῶν ζωῆς (πτώση θνησιμότητας κατά ἡλικία) ὑπερκαλύπτεται ἀπό τόν ἐπιταχυνόμενο ρυθμὸ τῆς γήρανσης τοῦ πληθυσμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀντικατοπτρίζεται στὴν αὐξηση τοῦ ποσοστοῦ τῶν ἀτόμων ἡλικίας ἄνω τῶν 65 χρόνων μεταξὺ 1950 καὶ 1978 (Πίνακας ΙΙ).

Έπιθεώρηση Κοινωνικῶν Έρευνῶν, β' καί γ' τετράμηνο 1980

ΠΙΝΑΚΑΣ V. Γεννήσεις, θάνατοι, φυσική αύξηση πληθυσμοῦ χωρῶν-μελῶν Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητος, 1950-1979 γιά 1.000 κατοίκους

Χῶρες	Γεννήσεις								Χῶρες	Θάνατοι							
	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1978	1979		1950	1955	1960	1965	1970	1975	1978	1979
Βέλγιο	16,5	16,7	16,9	16,3	14,6	12,1	12,5	12,6	Βέλγιο	12,0	12,2	12,3	12,1	12,3	12,1	11,9	11,4
Γαλλία	20,6	18,5	17,9	17,8	16,8	14,1	13,8	14,1	Γαλλία	12,7	12,1	11,4	11,2	10,7	10,6	10,3	10,2
Δανία	18,7	17,3	16,6	18,0	14,4	14,2	12,2	11,6	Δανία	9,2	8,7	9,5	10,1	9,8	10,1	10,4	10,7
Δ. Γερμανία	16,2	15,7	17,4	17,7	13,4	9,7	9,4	9,5	Δ. Γερμανία	10,5	11,1	11,6	11,5	12,1	12,1	11,8	11,6
Έλλάδα	20,0	19,4	18,9	17,7	16,5	15,7	15,9	15,7	Έλλάδα	7,1	6,9	7,3	7,9	8,4	8,8	8,8	8,7
Έν. Βασίλειο	16,2	15,4	17,5	18,4	16,2	12,4	12,3	13,1	Έν. Βασίλειο	11,8	11,8	11,5	11,6	11,8	11,8	12,0	12,1
Ίρλανδία	21,4	21,0	21,5	22,1	21,9	21,6	21,1	21,1	Ίρλανδία	12,7	12,6	11,5	11,5	11,4	10,7	10,0	10,4
Ίταλία	19,6	17,7	17,9	18,8	16,5	14,8	12,6	11,8	Ίταλία	9,8	9,1	9,4	9,8	9,6	9,9	9,5	9,4
Κάτω Χῶρες	22,7	21,3	20,8	19,9	18,3	13,0	12,6	12,5	Κάτω Χῶρες	7,5	7,6	7,6	8,0	8,4	8,3	8,2	8,0
Λουξεμβούργο	14,7	15,3	16,0	16,0	13,0	11,1	11,4	11,4	Λουξεμβούργο	11,5	11,3	11,8	12,2	12,2	12,2	11,7	11,1
Εὐρώπη 9	18,1	17,0	17,9	18,3	15,8	12,8	12,1		Εὐρώπη 9	10,9	10,8	10,9	10,9	11,0	11,0	10,8	
Ίσπανία					19,1 ¹		17,2	17,3	Ίσπανία					8,4 ¹		7,9	8,0
Πορτογαλία					19,0 ¹		17,1	15,1	Πορτογαλία					10,5 ¹		9,8	8,5

Χῶρες	Φυσική αύξηση							
	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1978	1979
Βέλγιο	4,5	4,5	4,6	4,2	2,3	0,0	0,6	1,2
Γαλλία	7,9	6,4	6,5	6,6	6,1	3,5	3,5	3,9
Δανία	9,5	8,6	7,1	7,9	4,6	4,1	1,8	0,9
Δ. Γερμανία	5,7	4,6	5,8	6,2	1,3	-2,4	-2,4	-2,1
Έλλάδα	12,9	12,5	11,6	9,8	8,1	6,9	7,1	7,0
Έν. Βασίλειο	4,4	3,6	6,0	6,8	4,4	0,6	0,3	1,0
Ίρλανδία	8,7	8,4	10,0	10,6	10,5	10,9	11,1	10,7
Ίταλία	9,8	8,6	8,5	9,0	6,9	4,9	3,1	2,4
Κάτω Χῶρες	15,2	13,7	13,2	11,9	9,9	4,7	4,4	4,5
Λουξεμβούργο	3,2	4,0	4,2	3,8	0,8	-1,1	-0,3	0,3
Εὐρώπη 9	7,2	6,2	7,0	7,4	4,8	1,8	1,3	1,1
Ίσπανία					10,7 ¹		9,3	9,3
Πορτογαλία					8,8 ¹		7,3	6,6

1. Μέσος ὀρος γιά τήν περίοδο 1971-75.

Πηγή: - Eurostat, *Population et Emploi*, 1950-76, έκδοση 1977.
 - Eurostat, *Statistiques de Base de la Communauté*, 1978.
 - ΕΣΥΕ, *Στατιστικά Φυσικῆς Κινήσεως Πληθυσμοῦ*, 1956-77.

Έτσι, ἡ Έλλάδα ἐμφανίζεται σήμερα (βλ. Πίν. V) μέ εὐνοϊκότερη ἀναλογία θανάτων σέ πληθυσμό 1.000 ἀτόμων ἔναντι τῶν χωρῶν ἐκείνων πού προηγήθηκαν στήν παράταση τῆς μέσης διάρκειας ζωῆς. Στό σύνολο, οἱ δείκτες θνησιμότητος τῶν χωρῶν τῆς Κοινότητος βρίσκονται σέ χαμηλά ἐπίπεδα καί παρουσίασαν μείωση κατά τά ἔτη 1978 καί 1979.

Τήν πύ ὕψηλή θνησιμότητα στήν Κοινότητα ἔχει τό Ένωμένο Βασίλειο μέ 12,1 θανάτους σέ 1.000 κατοίκους. Ἀκολουθοῦν ἡ Ὁμοσπονδιακή Γερμανία μέ

11,6 καί τό Βέλγιο μέ 11,4 θανάτους. Τήν πύ χαμηλή θνησιμότητα συναντοῦμε στήν Ὁλλανδία μέ 8 θανάτους σέ 1.000 κατοίκους καί στήν Έλλάδα μέ 8,7 θανάτους σέ 1.000 κατοίκους. Ἡ Γαλλία, μέ 10,2 θανάτους, βρίσκεται σέ μιά ἐνδιάμεση κατάσταση πού ὀφείλεται στή λιγότερο προχωρημένη γήρανση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς. Ὁ πύ νέος πληθυσμός τῆς Έλλάδας, τῆς Ίσπανίας καί τῆς Πορτογαλίας συμβάλλει ὄστε τά ποσοστά θνησιμότητος τῶν χωρῶν αὐτῶν νά εἶναι κάτω ἀπό τό μέσο ποσοστό τῆς Κοινότητος.

δημογραφικά χαρακτηριστικά και δημογραφικό πρόβλημα τών χωρών-μελών τής ΕΟΚ

ΠΙΝΑΚΑΣ VI. Δείκτης βρεφικής θνησιμότητας (θάνατοι βρεφών σέ 1.000 γεννήσεις ζώντων)

Χώρες	1961	1965	1970	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Βέλγιο	28,1	24,1	21,1	17,4	16,1	15,3	11,9	11,6	11,1
Δανία	21,8	18,7	14,2	10,7	10,4	10,2	8,9	8,8	9,1
Γαλλία	25,6	21,9	18,2	14,7	13,8	12,5	11,4	10,6	10,1
Δ. Γερμανία	31,7	23,8	23,6	21,2	19,8	17,4	15,5	14,7	13,5
Έλλάδα	39,8	34,3	29,6	23,9	24,0	22,5	20,3	19,5	18,8
Έν. Βασίλειο	22,1	19,6	18,6	16,8	16,1	14,3	14,1	13,2	12,7
Ίρλανδία	30,4	25,0	19,6	17,8	17,5	14,6	15,7	14,9	
Ίταλία	40,7	36,0	29,6	22,9	21,2	19,5	17,6	16,8	15,3
Κάτω Χώρες	17,0	14,4	12,7	11,3	10,6	10,7	9,5	9,6	8,6
Λουξεμβούργο	26,2	24,0	24,6	15,5	—	—	—	10,5	
Ίσπανία	46,2	37,8	29,7	13,8	12,1	—	15,6	15,1	
Πορτογαλία	22,1	64,9	58,0	37,9	38,9	—	38,9		

Πηγή: ONU, *Annuaire Démographique*, 1968, 1970, 1979.
— Για 1978, 1979, *Statistiques de Base de la Communauté Européenne*.

Έξ άλλου, στίς χώρες τής Κοινότητας σημείωσε έντυπωσιακή πτώση και ό δείκτης τής βρεφικής θνησιμότητας (θάνατοι παιδιών κάτω του ένος έτους σέ 1.000 γεννήσεις ζώντων) τίς τελευταίες δεκαετίες.

Στήν Κοινότητα (1979), τήν πίο χαμηλή βρεφική θνησιμότητα τή συναντούμε στίς Κάτω Χώρες. Μόνο 8,6 παιδιά άπό τά 1.000 πού γεννήθηκαν ζωντανά πεθαίνουν πρίν νά συμπληρώσουν τήν ηλικία του ένος χρόνου. Οί Κάτω Χώρες πλησιάζουν τό καλύτερο παγκόσμιο επίπεδο πού είναι αυτό τής Σουηδίας μ'έ 7,8 θανάτους βρεφών στίς 1.000 γεννήσεις.

Πρέπει νά σημειωθεί έδώ ότι, επειδή στή διαμόρφωση τής βρεφικής θνησιμότητας παίζει πρωτεύοντα ρόλο ή νεογνική θνησιμότητα (δηλαδή εκείνη τών πρώτων 28 ήμερών άπό τή γέννηση), ή προσπάθεια για μεγαλύτερη συμπίεση τής βρεφικής θνησιμότητας προσκρούει προοδευτικά σέ μεγαλύτερα έμπόδια και φαίνεται δύσκολο νά πέσει κάτω άπό τούς 7,8 θανάτους σέ 1.000 γεννήσεις ζώντων.

Ή βρεφική θνησιμότητα βρίσκειται σέ πολύ χαμηλό επίπεδο στή Δανία και στή Γαλλία. Μόνο 9 παιδιά στίς χίλιες γεννήσεις ζώντων πεθαίνουν πρίν νά συμπληρώσουν τόν πρώτο χρόνο τής ηλικίας τους στή Δανία, και 10 στή Γαλλία. Άπό αυτά, τά 5 πεθαίνουν πρίν νά συμπληρώσουν μία έβδομάδα ζωής.

Τήν πίο ύψηλή βρεφική θνησιμότητα στήν Κοινότητα έχει ή Έλλάδα μέ 18,8 θανάτους παιδιών σέ 1.000 γεννήσεις ζώντων και άκολουθούν ή Ίταλία μέ 15,3 θανάτους και ή Ίρλανδία μέ 14,9 θανάτους. Κατά τή διάρκεια τής τελευταίας εικοσαετίας ή βρεφική θνησιμότητα έχει μειωθεί σημαντικά τόσο στήν Έλλάδα όσο και στήν Ίταλία. Στίς χώρες αυτές, παρά τό γεγονός ότι τό σημερινό ποσοστό είναι τό 1/3 του ποσοστού του 1960, έξακολουθεί νά είναι μεγαλύτερο άπό τή μέση τιμή τής Κοινότητας τών 9 (13,3%).

Ή ύψηλή βρεφική θνησιμότητα στήν Έλλάδα όφείλεται κυρίως σέ λοιμώδη νοσήματα. Αύτά μπορούν νά προληφθούν ή νά αντιμετωπισθούν μέ έπιτυχία, μέ τήν κατάλληλη διαφώτιση του πληθυσμού, τήν έξυγίανση του περιβάλλοντος, τή βελτίωση τών συνθηκών διατροφής, τό κατάλληλο παραϊατρικό προσωπικό, τήν άρτια νοσηλευτική όργάνωση και γενικότερα μέ τήν άνοδο τής πολιτιστικής στάθμης όρισμένων ομάδων του πληθυσμού πού ύστερούν.

Τό γεγονός ότι σέ μία πενταετία ή βρεφική θνησιμότητα άπό λοιμώδη νοσήματα μειώθηκε σημαντικά σέ σύγκριση μέ τίς άλλες ομάδες αίτιών (τό 1967 αντίπροσώπευε τό 31,7% τών αίτιών και τό 1972 τό 22,9%) άποδεικνύει ότι ύπάρχουν περιθώρια για τή μείωση τής βρεφικής θνησιμότητας στό μέλλον.

Άκόμα, τά τελευταία χρόνια στίς χώρες τής Κοινότητας σημείωσε μείωση και ό άριθμός τών βρεφών πού γεννιούνται νεκρά.

Ή συχνότητα αύτή, ή όποία εκφράζεται ως ποσοστό σέ 1.000 γεννήσεις ζώντων, κυμαίνεται συνήθως μεταξύ 12 και 15 και φαίνεται ότι συμβαδίζει μέ τό ύγειονομικό επίπεδο κάθε χώρας.

Στήν Έλλάδα, ή ύψηλότερη συχνότητα, στίς πόλεις, 12,4% έναντι 10,9% στήν ύπαιθρο, ύποδηλώνει ότι πολλές γεννήσεις νεκρών ιδίως στήν ύπαιθρο χώρα δέν δηλώνονται στά ληξιαρχικά γραφεία. Τό γεγονός όμως ότι οί γεννήσεις νεκρών στίς άστικές περιοχές βάσει τών επίσημων στατιστικών μειώθηκαν σέ διάστημα 15ετίας άπό 25% σέ 13% περίπου είναι ένδεικτικό τής βελτίωσης τών συνθηκών ύγιεινής

B. Γαμηλιότητα

Ή γαμηλιότητα γενικά σημαίνει τή συμπεριφορά

ΠΙΝΑΚΑΣ VII. Έκτίμηση της μέσης ηλικίας ανδρών και γυναικών κατά τον πρώτο γάμο των γενεών 1921-1940 στις χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας

Γενεές	Βέλγιο		Γαλλία		Δανία		Δ. Γερμανία		Έλλάδα		Ήν. Βασίλειο		Ίρλανδία		Ίταλία		Κάτω Χώρες	
	A	Γ	A	Γ	A	Γ	A	Γ	A	Γ	A	Γ	A	Γ	A	Γ	A	Γ
1921-25	26,1	23,6	25,6	23,6	26,4	23,4	27,4	25,3	29,4	25,8	25,9		31,6	27,6	—	25,06	27,4	25,3
1926-30	25,5	23,0	25,3	23,1	26,0	22,9	26,6	24,8	29,0	25,4	25,6		30,9	27,3	28,4	24,73	27,1	24,8
1931-35	25,1	22,4	25,8	23,1	25,6	22,7	26,2	24,2	28,7	25,3	25,2	23,2	30,0	26,8	—	24,37	26,7	24,4
1936-40	24,7	22,3	25,9	22,7	25,3	22,6	26,2	23,7	28,5	24,8	24,9		29,1	26,3	—	23,96	26,2	23,9

Πηγή: — Situation démographique de la France, *Population*, 2, 1978, σελ. 311, Πίν. 16.

— Για Ίρλανδία και Ήν. Βασίλειο (A), «Nuptialité et Fécondité des mariages en Irlande», *Population*, 3, 1978, σελ. 672, Πίν. 2.

— Για Ίταλία (Γ) «L'Italie, l'Espagne et le Portugal», *Population*, 4-5, 1980, σελ. 943, Πίν. 10.

— Για Ήν. Βασίλειο (Γ) και Ίταλία (A) «Evolution de la nuptialité en Europe Occidentale depuis la guerre», *Population*, 2, 1971, σελ. 330.

των ανθρώπων απέναντι στο γάμο. Η συμπεριφορά αυτή επηρεάζεται άμεσα από τις εξελίξεις των ήθων και γενικά από τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες.

Κατά τη διάρκεια των είκοσι χρόνων που ακολούθησαν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, μειώθηκε αισθητά στη Δυτική Ευρώπη το ποσοστό ανδρών και γυναικών που παρέμειναν ανύπαντροι, ενώ συγχρόνως αυξήθηκε ο αριθμός αυτών που συνήπταν γάμο όλο και σε πιο μικρές ηλικίες. Η τελευταία αυτή τάση είχε σαν αποτέλεσμα τη μείωση της μέσης ηλικίας ανδρών και γυναικών κατά τον πρώτο γάμο. Το φαινόμενο αυτό, δηλαδή οι Δυτικοευρωπαίοι να παντρεύονται τόσο νέοι και σε τόσο μεγάλο αριθμό, έχει να παρατηρηθεί από το δεύτερο ήμισυ του 18ου αιώνα.

Η ηλικία γάμου για τις γενεές που παντρεύτηκαν στις αρχές του 1970 τοποθετείται, ανάλογα με τη χώρα, μεταξύ 24 και 25 χρόνια για τους άνδρες και 22 και 23 για τις γυναίκες. Εξάιρεση αποτελούν η Ίταλία, η Έλλάδα και η Ίρλανδία όπου η μέση ηλικία, παρά την πτωτική της τάση, εξακολουθεί να παραμένει σε σχετικά υψηλά επίπεδα.

Ο Πίνακας VII διαγράφει την προοδευτική μείωση της μέσης ηλικίας κατά τον πρώτο γάμο στις σύγχρονες γενεές.

Την τελευταία δεκαετία, η ευρωπαϊκή γαμηλιότητα έχει μπει σε νέα φάση: Ο ετήσιος αριθμός των εγγάμων ενώσεων παρουσιάζει μείωση, ενώ ο αριθμός των διαζυγίων αυξήθηκε (Πίνακας VII).

Ο δείκτης της γαμηλιότητας (ετήσιος αριθμός γάμων ανά 1.000 κατοίκους) παρουσιάζει τα τελευταία χρόνια συνεχή πτώση στη Δυτική και Βόρεια Ευρώπη. Η πτώση εμφανίστηκε αρχικά το 1965 στη Σουηδία και στη Δανία, και στη συνέχεια, μετά το 1970, επεκτάθηκε και στις άλλες χώρες (Δ. Γερμανία, Κ. Χώρες, Ήν. Βασίλειο και τέλος Βέλγιο, Γαλλία, Ίταλία).

Το 1978 η μέση τιμή της Κοινότητας ήταν 6,3 γά-

μοι σε 1.000 κατοίκους έναντι 7,9 που ήταν το 1960.

Το 1960, ήταν οι Γερμανοί και οι Γερμανίδες που κρατούσαν τα σκήπτρα με 9,4 γάμους στους 1.000 κατοίκους. Το 1970 ήταν οι Ολλανδοί με ποσοστό γαμηλιότητας 9,5 γάμους σε 1.000 κατοίκους.

Το 1978 μετά τους Έλληνες είναι οι Βρεταννοί που παντρεύονται σε μεγαλύτερο αριθμό, ενώ οι Γερμανοί έχουν γίνει στην Ευρώπη οι μεγάλοι αρνητές του γάμου και τους ακολουθούν οι Δανοί. Το 1978, στη Δυτική Γερμανία σημειώθηκαν 5,4 γάμοι σε 1.000 κατοίκους. Από το 1970, στη χώρα αυτή παρατηρείται μία συνεχής αύξηση του ποσοστού των ανυπάντρων σ' όλες τις ηλικίες μέχρι τα πενήντα χρόνια για τους άνδρες και μέχρι τα τριάντα πέντε για τις γυναίκες.

Στη Δανία, ο δείκτης της γαμηλιότητας πέρασε από 7,4 γάμους σε 1.000 κατοίκους το 1970, σε 5,6 γάμους το 1978. Αλλά και στη Γαλλία και στην Ίταλία η γαμηλιότητα συνεχίζει την πτωτική της τάση. Έτσι το 1978 στην Ίταλία σημειώθηκε το πιο χαμηλό ποσοστό γαμηλιότητας (5,9%) από το 1861, με εξαίρεση την περίοδο του πολέμου. Στη Γαλλία, το ποσοστό αυτό έφθασε το 1978 σε 6,6 γάμους ανά 1.000 κατοίκους. Τόσο χαμηλό ποσοστό είχε να παρατηρηθεί από το 1943 και 1944, όταν η τιμή του δείκτη γαμηλιότητας ήταν αντίστοιχα 5,7 και 5,4 γάμοι ανά 1.000 κατοίκους. Επίσης το ποσοστό των Γαλλίδων που θά μείνουν ανύπαντρες για το 1979 ανέρχεται σε 26%, ενώ το 1972 το ποσοστό αυτό ήταν μόλις 5% Η διαφορά αυτή οφείλεται μάλλον σε μία καθυστέρηση του γάμου, λόγω κυρίως οικονομικών δυσχερειών παρά σε μία άρνηση του γάμου.

Αυτό ενισχύεται και από το γεγονός ότι, ενώ το ποσοστό των γυναικών που κατά την περίοδο 1965-71 στην ηλικία 25-29 χρόνων δεν είχε ακόμη παντρευθεί ήταν 16,4% και το 1979 έφθασε στο 19,5% το ποσοστό των ανυπάντρων γυναικών ηλικίας 30-4 χρόνων παραμένει και το 1979 στο επίπεδο του 1961 ήτοι 10,7% του γυναικείου πληθυσμού.

δημογραφικά χαρακτηριστικά και δημογραφικό πρόβλημα των χωρών-μελών της ΕΟΚ

ΠΙΝΑΚΑΣ VIII. α) Συχνότητα γάμων σε 1.000 κατοίκους, και β) Συχνότητα διαζυγίων σε 1.000 κατοίκους στις χώρες-μέλη της Κοινότητας

Χώρες	α							β					
	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1978	1955	1960	1965	1970	1975	1978
Βέλγιο	8,3	7,7	7,1	7,0	7,6	7,4	6,8	0,48	0,50	0,59	0,66	1,12	
Γαλλία	7,9	7,2	7,0	7,1	7,8	7,3	6,6	0,72	0,66	0,72	0,79	1,16	
Δανία	9,1	7,9	7,8	8,8	7,4	6,3	5,6	1,53	1,46	1,37	1,93	2,62	
Δ. Γερμανία	10,7	8,8	9,4	8,3	7,3	6,2	5,4	0,85	0,83	0,93	1,24	1,73	
Ελλάδα	7,7	8,3	7,0	9,4	7,7	8,4	8,2	—	0,30	0,41	0,36	0,41	
Ην. Βασίλειο	7,8	8,4	7,5	7,8	8,5	7,7	7,4	0,59	0,51	0,78	1,04	2,43	
Ιρλανδία	5,4	5,6	5,5	5,9	7,1	6,8	6,4	—	—	—	—	—	
Ιταλία	7,7	7,5	7,6	7,6	7,3	6,7	5,9	—	—	—	—	—	
Κάτω Χώρες	8,2	8,3	7,8	8,8	9,5	7,3	6,4	0,51	0,49	0,50	0,79	1,47	
Λουξεμβούργο	8,6	8,3	7,1	6,6	6,4	5,6	6,0	0,36	0,49	0,44	0,64	0,70	
Ευρώπη 9	8,5	7,9	7,9	7,8	7,8	7,0	6,3						
Ισπανία	—	8,1	7,8	7,2	7,4	7,5	7,0	—	—	—	—	—	
Πορτογαλία	—	8,5	7,9	8,2	9,4	9,7	8,3	0,11	0,08	0,08	0,05	0,16	

Στό Βέλγιο, είναι βασικά οι γάμοι μεταξύ των νέων κάτω των 25 χρόνων που βρίσκονται σε συνεχή πτώση. Αντίθετα, ο αριθμός αυτών που συνάπτουν δεύτερο γάμο τείνει να αυξηθεί.

Γενικά, τα τελευταία χρόνια, στις περισσότερες χώρες της Κοινότητας, η μείωση του αριθμού των γάμων συνοδεύεται και από μία τάση για αύξηση της μέσης ηλικίας κατά τον πρώτο γάμο. Σήμερα, δεν παντρεύονται τόσο νέοι όσο στις αρχές του 1970. Στη Γαλλία, π.χ., η μέση ηλικία κατά τον πρώτο γάμο από 24,4 χρόνια, που ήταν κατά την περίοδο 1970-73 για τους άνδρες και 22,4 για τις γυναίκες, έφθασε το 1978 στα 25 χρόνια για τους άνδρες και στα 22,8 για τις γυναίκες.

Τό γεγονός αυτό μπορεί να αποδοθεί στην αύξηση της ανεργίας που τα τελευταία αυτά χρόνια πλήττει κυρίως τους νέους. Η ανεργία στην Κοινότητα πλήττει κατά μέσο όρο τό 6% του ένεργου πληθυσμού και τό 11% των νέων κάτω των 25 χρόνων. Τά 2/5 των Ευρωπαίων άνεργων έχουν ηλικία κάτω των 25 χρόνων.

Στή διαμόρφωση των σημερινών συνθηκών της γαμηλιότητας, σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν, εκτός από τις οικονομικές δυσκολίες, και τό νέο καθεστώς των ήθων που επιτρέπει τις εξώγαμες ενώσεις. Ο αριθμός των εξωγάμων συμβιώσεων, κυρίως μεταξύ των νέων, όλο και αυξάνει μετά τό 1975 στή Γαλλία, Γερμανία, Ηνωμένο Βασίλειο και Δανία. Τό γεγονός αυτό καθυστερεί τή σύναψη του γάμου και έχει σαν αποτέλεσμα να μειώνεται ή συχνότητα των γάμων και να αυξάνει ή μέση ηλικία γάμου άνδρων και γυναικών.

Στήν Ελλάδα, τό ποσοστό των γάμων που συνάπτονται κάθε χρόνο παραμένει στό ίδιο περίπου επίπεδο (8%) από τό 1956 μέχρι σήμερα. Τά τελευταία

χρόνια, ή ελληνική γαμηλιότητα χαρακτηρίζεται από μία μικρή άνοδική πορεία με σύγχρονη τάση για σύναψη του πρώτου γάμου σε μικρότερη ηλικία (βλ. Πίνακα VII). Έτσι, ενώ τό 1956 ή διάμεση ηλικία κατά τον πρώτο γάμο ήταν 28,2 χρόνια για τους άνδρες και 24,2 για τις γυναίκες, τό 1975 ήταν 27,7 και 22,6 αντίστοιχα. Στήν επαρχία, ή διάμεση ηλικία είναι κατά δύο περίπου χρόνια μικρότερη από τήν ηλικία των νεονύμφων των πόλεων. Τό 1956 ή διάμεση ηλικία των άνδρων στις πόλεις ήταν 29,7 χρόνια και στήν ύπαιθρο 27,4, των δέ γυναικών 25,3 και 23,8 χρόνια αντίστοιχα. Τό 1975 ή ηλικία αυτή ήταν για τους άνδρες 28,1 χρόνια στήν πόλη και 26,9 στήν ύπαιθρο, ενώ για τις γυναίκες ήταν 23,4 και 21,4 χρόνια.

Έξ άλλου, ό δείκτης γαμηλιότητας βρίσκεται σε σχετικά ύψηλά επίπεδα στήν Ισπανία με 7 γάμους στους 1.000 κατοίκους και στήν Πορτογαλία με 8,3 γάμους στους 1.000 κατοίκους.

Αναπόσπαστο τμήμα της ευρωπαϊκής γαμηλιότητας αποτελεί ή διαχρόνια τάση των Ευρωπαίων για τή λύση των εγγάμων συμβιώσεων. Η τάση αυτή, μολονότι εξαρτάται άμεσα από τήν ισχύουσα νομοθεσία, είναι ένδεικτικό στοιχείο της εξέλιξης των ήθων μιάς κοινωνίας.

Τά τελευταία δέκα χρόνια, ό αριθμός των διαζυγίων σε όλες τις χώρες της Κοινότητας σημειώνει άνοδική πορεία. Η τάση αυτή έχει αρχίσει πολύ πρίν τεθούν σε ισχύ σε χώρες, όπως Γαλλία, Ην. Βασίλειο, Κ. Χώρες, Ιταλία, Λουξεμβούργο, οι νέες νομοθεσίες που διευκολύνουν τή λύση του γάμου και που συμβάλλουν, όπως είναι φυσικό, στήν αύξηση του αριθμού των διαζυγίων.

Εϊδικότερα: Η Δανία, με ποσοστό 2,6 διαζύγια σε 1.000 κατοίκους τό 1975, και τό Ην. Βασίλειο με 2,4 κατέχουν τήν πρώτη θέση στήν Κοινότητα, ενώ ή Ιρ-

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΧ. Διάμεσος ηλικία ανδρών και γυναικών στην Ελλάδα κατά τον πρώτο γάμο, στο Σύνολο (Σ), τις Πόλεις (Π) και την Υπαιθρο Χώρα (Υ): 1956-75

Έτος	Άνδρες			Γυναίκες		
	Σ	Π	Υ	Σ	Π	Υ
1956	28,2	29,7	27,4	24,3	25,3	23,8
1960	28,4	29,9	27,6	24,4	25,5	23,9
1965	28,7	29,6	27,8	24,9	24,6	23,3
1970	28,0	28,8	27,0	22,9	23,6	22,1
1975	27,7	28,1	26,9	22,6	23,4	21,4

Πηγή: ΕΣΥΕ. Ο πληθυσμός της Ελλάδος κατά το 2ο ήμισυ του 20ού αιώνα, 1980.

λανδία την τελευταία. Πρέπει φυσικά να σημειωθεί ότι το νόμιμο διαζύγιο δεν ισχύει στην Ίρλανδία, όπως και στην Ίσπανία.

Στό Βέλγιο, η άνοδική τάση του δείκτη έχει επιταχυνθεί από το 1973. Η συχνότητα των διαζυγίων είναι σχετικά πύο ύψηλή στις μεγάλες ηλικίες. Έτσι, η μέση ηλικία των διαζευγμένων ήταν τό 1973 35 χρόνια και 7 μήνες για τούς άνδρες και 33 χρόνια για τίς γυναίκες. Τό 1976 αξήθηκε, για να φθάσει 36 χρόνια και 7 μήνες για τούς άνδρες και 33 χρόνια και 10 μήνες για τίς γυναίκες. Παράλληλα, η μέση διάρκεια των διαλυμένων γάμων αξήθηκε κατά ένα χρόνο μεταξύ 1973 και 1976 (τό 1976 ήταν 11 χρόνια και 11 μήνες).

Στό Λουξεμβούργο, όπου ό αριθμός των γάμων σημείωσε πτώση κατά 4% στά τρία τελευταία χρόνια, τό διαζύγιο βρίσκεται σε πλήρη άνοδο.

Στίς Κάτω Χώρες, επίσης, ό δείκτης των διαζυγίων έχει αξήθει. Τό 1978 υπήρχαν 6,5 διαζύγια για 1.000 νόμιμες ενώσεις, ενώ τό 1960 δέν ήταν παρά μόνο 2,6 για 1.000 νόμιμες ενώσεις.

Ό αριθμός των διαζυγίων έχει διπλασιασθεί στη Γαλλία μέσα στά όκτώ τελευταία χρόνια. Ό αριθμός των διαζευγμένων ανδρών και γυναικών ηλικίας 25-34 χρόνων έχει σχεδόν τριπλασιασθεί μεταξύ 1968 και 1979. Εάν η σημερινή συχνότητα συνεχισθεί, θά έχει σαν συνέπεια όί 22 από τούς 100 γάμους να τελειώνουν μ' ένα διαζύγιο. Η τάση για διαζύγιο εμφανίζεται όλο και περισσότερο ύψηλή κατά τά πρώτα χρόνια του γάμου. Η μέση διάρκεια των διαλυμένων γάμων, πού ήταν 10,5 χρόνια κατά τή διάρκεια τής περιόδου 1960-64, έπεσε στά 9,4 χρόνια τό 1977. Επίσης, έχει μειωθεί και η μέση ηλικία των διαζευγμένων. Τό 1968, τό 21% των διαζευγμένων γυναικών και ανδρών ήταν κάτω από 40 χρόνων. Τό ποσοστό αυτό, τό 1979, αντιπροσώπευε αντίστοιχα τό 35% και τό 37% στό σύνολο του διαζευγμένου πληθυσμού.

Αντίθετα, στην Ελλάδα και στην Πορτογαλία τό ποσοστό των διαζυγίων στους 1.000 κατοίκους εξα-

κολουθεί να παραμένει άκόμη και σήμερα σε χαμηλά επίπεδα, παρουσιάζει όμως μία άνοδική τάση. Στην Πορτογαλία ύπάρχει η λύση μόνο του πολιτικού γάμου. Ένώ στην Ελλάδα, πού τό δικαίωμα και ό διευκολύνσεις του διαζυγίου έχουν αναγνωρισθεί, τό 1979 τό ποσοστό των διαζυγίων στους 1.000 κατοίκους ήταν 0,5.

Τήν τελευταία δεκαετία στην Ελλάδα, η ροπή πρύς τό διαζύγιο εκδηλώνεται πύο αισθητά κατά τά πρώτα χρόνια του γάμου. Έτσι, τό 1970 όί λυθέντες γάμοι διάρκειας μέχρι ενός χρόνου αντιπροσώπευαν μόλις τό 1,9% του συνόλου. Όί λυθέντες γάμοι διάρκειας από ένα μέχρι δύο χρόνια τό 6,3%, και όί γάμοι διάρκειας από δύο μέχρι τρία χρόνια τό 8%. Τό 1978, τά ποσοστά αυτά ήταν αντίστοιχα 6,6%, 8,2% και 9,2%.

Γ. Γεννητικότητα

Η γεννητικότητα ενός πληθυσμού άποτελεί τό δυναμικό στοιχείο τής άνανεώσεώς του. Είναι αυτή πού καθορίζει άποφασιστικά τήν αξήση, τήν κατά ηλικία κατανομή και τό βαθμό γηρασμού του.

Έπειδή ό δείκτης γεννητικότητας (δηλαδή η συχνότητα των γεννήσεων ανά 1.000 κατοίκους (βλ. Πίνακα V) επηρεάζεται άμεσα από τήν κατά ηλικία σύνθεση του πληθυσμού, γι' αυτό στην παρούσα μελέτη θά χρησιμοποιηθεί σαν αντιπροσωπευτικός δείκτης συγκρίσεως ό δείκτης γονιμότητας ή Συντελεστής Όλικής Γονιμότητας.⁵

Στόν Πίνακα X διαφαίνεται ότι η πτώση τής γονιμότητας, κατά τή διάρκεια τής περιόδου 1965-1978, είναι μία πραγματικότητα πού έχει πλήξει όλες τίς χώρες τής Κοινότητας.

Άξιοσημείωτο είναι τό γεγονός ότι η γονιμότητα, πού παρουσίασε μετά τόν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μεγάλη αξήση στις περισσότερες χώρες τής Δυτικής Εύρώπης, σημειώνοντας έτσι τό περίφημο baby-boom, άρχισε τό 1964 τήν παρούσα πτωτική τής τάση, σχεδόν συγχρόνως σε όλες αυτές τίς χώρες. Η τάση αυτή εντάθηκε μετά τό 1970 και εξελίχθηκε κατά τρόπο όμοιογενή, παρά τίς αισθητές διαφορές πού υπήρχαν από τή μία χώρα στην άλλη και πού άφορούσαν τίς σχετικά με τήν αντισύλληψη, τήν κοινωνική πολιτική, τά οικογενειακά επιδόματα νομοθεσίες καθώς και τό επίπεδο ζωής.

Στήν πραγματικότητα, τό μεταπολεμικό baby-boom κάλυψε μία τάση για μείωση των γεννήσεων πού είχε άρχισεί σε όλες τίς χώρες από τά τέλη του 19ου και στις άρχές του 20ού αιώνα.

Ό ρυθμός τής σύγχρονης πτώσεως ήταν πύο έντονος στις χώρες στις όποιες η γονιμότητα είχε παρουσιάζει μεταπολεμικά τή μεγαλύτερη αξήση (βλ. Πίν. X).

5. βλ. ύποσ. 3, σελ. 355.

δημογραφικά χαρακτηριστικά και δημογραφικό πρόβλημα των χωρών-μελών της ΕΟΚ

ΠΙΝΑΚΑΣ Χ. Έξελξη Συντελεστών Όλικής Γονιμότητας χωρών-μελών Ευρωπαϊκής Κοινότητας, 1950-1979

Χώρες	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1978	1979
Βέλγιο	2,34	2,38	2,56	2,61	2,23	1,74	1,69	1,70
Γαλλία	2,93	2,67	2,73	2,84	2,47	1,92	1,84	1,87
Δανία	2,58	2,58	2,54	2,61	1,95	1,92	1,67	1,61
Δυτ. Γερμανία	2,10	2,13	2,37	2,51	2,01	1,45	1,39	1,40
Έλλάδα	—	2,32	2,22	2,24	2,40	2,31	2,26	2,25
Ήν. Βασίλειο	2,19	2,22	2,68	2,83	2,44	1,81	1,78	1,87
Ίρλανδία	—	3,39	3,73	4,03	3,87	3,54	—	—
Ίταλία	2,49	2,31	2,37	2,55	2,37	2,18	1,82	1,71
Κάτω Χώρες	3,09	3,03	3,11	3,04	2,58	1,66	1,59	1,57
Λουξεμβούργο	—	—	—	2,38	1,97	1,50	1,53	—
Ίσπανία	—	—	2,78	2,97	2,87	2,78	2,53	—
Πορτογαλία	3,17	3,16	3,15	3,07	2,62	2,58	2,28	2,02

Πηγή: — 1965. «L'Europe et les pays développés d'Outre-mer, Données Statistiques», *Population*, no 4-5, 1980, p. 916.
— 1950, 1955, 1960. Στατιστικά στοιχεία, Αρχείου Département Démographie, UCL.

Η Ίρλανδία, οι Κάτω Χώρες και η Γαλλία είχαν κατά την περίοδο 1951-65 την πιο υψηλή γονιμότητα, ενώ η Δυτική Γερμανία την πιο χαμηλή. Η πτώση ήταν θεαματική την τελευταία δεκαετία στην Ολλανδία, στην οποία το 1955 αναλογούσαν σέ κάθε γυναίκα 3,03 παιδιά, ενώ το 1979 αντιστοιχούσαν 1,57 παιδιά στην κάθε γυναίκα.

Αντίθετα, η Ίρλανδία εξακολουθεί να είναι επικεφαλής με 3,54 (1975) παιδιά για κάθε γυναίκα, ενώ η Γαλλία κατέχει την τρίτη θέση, αλλά με 1,87 παιδιά στην κάθε γυναίκα. Το Ήνωμένο Βασίλειο, από 2,9 που ήταν ο δείκτης το 1964, έπεσε στο 1,78 το 1978. Έξ' άλλου, η κατάσταση είναι δραματική στο Λουξεμβούργο και στη Δυτική Γερμανία, όπου ο αριθμός των γεννήσεων είναι ο πιο χαμηλός της Ευρώπης. Στη Δυτική Γερμανία, το 1964, σέ 100 γυναίκες αναπαραγωγικής ηλικίας αντιστοιχούσαν 250 παιδιά, ενώ το 1978 μόνο 139.

Στην Ελλάδα, η μεταπολεμική βελτίωση της γεννητικότητας, που γνώρισαν οι περισσότερες χώρες, υπήρξε σχεδόν ανύπαρκτη, γεγονός που αποδίδεται στο μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα της περιόδου 1952-73. Στην αρχή της περιόδου αυτής, η μεταναστευτική κίνηση βρισκόταν σέ μεγάλη έξαρση. Έτσι, στην Ελλάδα ο μέσος αριθμός παιδιών ανά γυναίκα σημείωσε μία κάμψη από το 1957 μέχρι το 1965 και έφτασε στο χαμηλότερο σημείο κατά τη διάρκεια της περιόδου 1961-63 με 2,15 παιδιά στην κάθε γυναίκα.

Από το 1966 όμως, άρχισε μία μικρή ανοδική πορεία μέχρι το 1976. Ο δείκτης αυτός έφτασε στο υψηλότερο σημείο το 1967 με 2,42 παιδιά σέ κάθε γυναίκα. Κατά τη διάρκεια της περιόδου 1971-75, έχουμε κατά μέσο όρο 2,32 παιδιά. Η αναπαραγωγικότητα του ελληνικού πληθυσμού φαίνεται να έχει σταθεροποιηθεί τά τελευταία χρόνια.

Θά πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η διαφοροποίηση της μέσης ηλικίας της μητέρας κατά τη γέννηση παίζει σοβαρό ρόλο στή διαμόρφωση της τιμής του Συντελεστή Όλικής Γονιμότητας. Στην Ελλάδα, η διάμεση ηλικία της μητέρας κατά τη γέννηση από 28 χρόνια που ήταν το 1957, έφτασε στά 27,6 το 1967, στά 26,8 χρόνια το 1970 και στά 25,6 χρόνια το 1977. Η μείωση αυτή είναι κυρίως το αποτέλεσμα της ταχύτερης συμπλήρωσης της ολιγάριθμης οικογένειας.

Έτσι, στην παρούσα φάση δεν μπορεί να υπολογισθεί άν μια άνοδος της ελληνικής γονιμότητας αντανακλά άλλως τη διαφοροποίηση κατά τον προγραμματισμό των γεννήσεων του πρώτου και δεύτερου παιδιού, ή μία πραγματική αύξηση γενικής γονιμότητας των νέων γενεών.

Στή χώρα μας, πάντως, τά νέα ζευγάρια φαίνεται ότι έχουν υιοθετήσει μία συμπεριφορά ή όποια πρós το παρόν εξασφαλίζει την πλήρη αντικατάσταση των γενεών, άκόμη και μία μικρή αύξηση του πληθυσμού.

Μέσα λοιπόν στον ευρωπαϊκό χώρο, η Ελλάδα κατέχει θέση μάλλον ικανοποιητική με 2,3 γεννήσεις στην κάθε γυναίκα, και οι προοπτικές της εξέλιξης του ελληνικού πληθυσμού, καθώς και αυτού της Ίσπανίας και Πορτογαλίας, δεν είναι τόσο δυσμενείς όσο των άλλων χωρών της Κοινότητας.

Στην Ίσπανία και την Πορτογαλία, η γονιμότητα άρχισε την πτωτική της τάση στίς άρχές του 1960. Ο δείκτης της γονιμότητας από 3,05 παιδιά για κάθε γυναίκα που ήταν το 1964 στην Ίσπανία, έφτασε τά 2,5 παιδιά το 1978. Στην Πορτογαλία, ο δείκτης από 3,24 παιδιά για κάθε γυναίκα που ήταν το 1962 έφτασε τά 2,02 παιδιά το 1979.

Παρά την πτώση όμως αυτή, η γονιμότητα των χωρών αυτών εξακολουθεί να κατέχει μία από τίς πρώτες θέσεις στην Ευρώπη.

Τὰ τελευταῖα χρόνια, ὁ δείκτης γονιμότητας φαίνεται νά ἔχει σταθεροποιηθεῖ σέ μερικές ἀπό τίς χώρες τῆς Κοινότητας, ἐνῶ σέ ἄλλες συνεχίζει τήν πτωτική του τάση (Δανία, Ὁλλανδία) ἢ ἔχει σημειώσει μικρή ἀνοδική πορεία, ὅπως στή Γαλλία καί τό Ἦν. Βασίλειο, τό 1979.

Τό πρόβλημα, ὁμως, εἶναι ὅτι σέ ὅλες τίς κοινοτικές χώρες μέ ἐξαίρεση τήν Ἰρλανδία καί τήν Ἑλλάδα, ὁ δείκτης αὐτός ἐγγίζει ἀνησυχητικά ἐπίπεδα, πού εἶναι πολύ πιο χαμηλά ἀπό τίς 2,1 γεννήσεις ζώντων γιά κάθε γυναίκα, ἀριθμός πού θεωρεῖται ἀναγκαῖος γιά νά διατηρηθεῖ ὁ πληθυσμός στά σημερινά του ἐπίπεδα.

Τό γεγονός αὐτό εἶναι ἀνησυχητικό γιατί σημαίνει ὅτι οἱ χώρες αὐτές πλησιάζουν ἢ πέρασαν τό ὄριο τῆς μηδενικῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ὁ ὄγκος τοῦ ὁποῖου μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου θά μειώνεται ἀργά ἀλλά σταθερά. Ὁ πληθυσμός τῶν περισσοτέρων χωρῶν, παρά τό γεγονός ὅτι ὁ ΣΟΓ δέν ἐξασφαλίζει τήν ἀντικατάσταση τῶν γενεῶν, θά ἐξακολουθήσει ν' αὐξάνει μέχρι τό τέλος τοῦ αἰῶνα μας. Σ' αὐτό συμβάλλει ἡ κατά ἡλικία διάρθρωση τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ ὁποία εὐνοεῖ ἀκόμη τήν αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ. Σήμερα, ἡ μείωση τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι ἀνησυχητική στή Δυτική Γερμανία, πού ἀπό τήν ἀποψη αὐτή κρατάει μερικά παγκόσμια ρεκόρ στόν ἐκβιομηχανισμένο κόσμο.

Πραγματικός κίνδυνος γιά τή χώρα θεωρεῖται ἡ μείωση τῶν γεννήσεων. Ἐνῶ τό 1965 γεννήθηκαν στή Δυτική Γερμανία 1.000.000 παιδιά, ὁ ἀριθμός αὐτός ἔπεσε τό 1979 σέ 580.700. Ἐξ ἄλλου, ὁ δείκτης γονιμότητας, πού τό 1965 ἀντιπροσώπευε 2,51 παιδιά γιά κάθε γυναίκα, τό 1979 δέν ἀντιπροσωπεύει παρά μόνο 1,4 παιδιά γιά κάθε γυναίκα.

Υπολογίζεται ὅτι ἀντιστοιχοῦν 140 μέ 150 παιδιά σέ κάθε 100 παντρεμένες γυναῖκες, ἐνῶ θά χρειάζονταν 206 παιδιά γιά νά διατηρηθεῖ σταθερός ὁ γερμανικός πληθυσμός. Ἐλάχιστες οἰκογένειες ἔχουν περισσότερα ἀπό δύο παιδιά.

Ἐκτός ἀπό τό γεγονός ὅτι ἔχει μειωθεῖ ἡ συχνότητα τῶν γάμων, πρέπει νά λάβει κανεῖς ὑπ' ὄψη του ὅτι στά 100 ζευγάρια τά 20 ζοῦν χωρίς παιδιά, τά 32 ἐπιθυμοῦν ἕνα παιδί καί τά 35 δύο παιδιά, τά 10 τρία παιδιά καί μόνο 3 ζευγάρια θέλουν περισσότερα.

Ὁ πληθυσμός τῆς Δ. Γερμανίας μειώνεται μέ ρυθμό 2% τό χρόνο.

Τήν 1/1/80 ἡ Δυτική Γερμανία εἶχε 61.439.300 κατοίκους. Ἐάν δέν ἀλλάξει ἡ κατάσταση, ὁ πληθυσμός τῆς, σύμφωνα μέ μαθηματικούς ὑπολογισμούς, θά εἶναι στά μέσα τοῦ 21ου αἰῶνα περίπου ὁ ἴδιος μέ ἐκεῖνον πού ἦταν τό 1939, δηλαδή 39,4 ἑκατομμύρια.

Ἡ Δ. Γερμανία τοῦ σήμερα ἀποτελεῖ τήν εἰκόνα τῆς Εὐρώπης τοῦ αὔριο. Ἀπλῶς αὐτή προηγεῖται τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐξελίξεως, παρατηροῦν οἱ εἰδικοί ἐρευνητές.

Οἱ ἐπιστήμονες, στήν προσπάθειά τους νά ἐντο-

πίσουν τοὺς κοινωνικούς, οικονομικούς, ψυχολογικούς καί ἄλλους παράγοντες πού ἐπηρεάζουν τήν ἀναπαραγωγική συμπεριφορά τῶν ζευγαριῶν, ἐπεσήμαναν ὀρισμένες μεταβλητές πού πιστεύουν ὅτι συνέβαλαν στήν πτωτική τάση τῆς σύγχρονης εὐρωπαϊκῆς γονιμότητας. Ἐνδεικτικά μποροῦν νά ἀναφερθοῦν: ἡ ἐξέλιξη τῶν ἠθῶν (αὐξηση τῶν μὴ νομίμων ἐνώσεων, γενίκευση τῆς ἀντισύλληψης καί τῶν ἐκτρώσεων), ἡ ἐντονότερη ἀπασχόληση γιά τήν ἐξασφάλιση ὑλικῶν ἀγαθῶν συνδυασμένη μέ τό ὑψηλότερο βιοτικό ἐπίπεδο, ἡ γυναικεία χειραφέτηση (κυρίως σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τόν ἐπαγγελματικό προσανατολισμό), τό ἀτομικό καί κοινωνικό κόστος τοῦ παιδιοῦ, ἡ μὴ ἐπαρκῆς κοινωνική πολιτική μέ τή μορφή κυρίως τῶν οἰκογενειακῶν ἐπιδομάτων καί τῶν παιδικῶν σταθμῶν.

Ὁ ἱστορικός Πολύβιος⁶ (200-128 π.Χ.), θέλοντας νά ἐξηγήσει τή γενική ἀτεκνία καί ὀλιγανθρωπία ἀπό τήν ὁποία ὑπέφερε ἡ Ἑλλάδα τῆς ἐποχῆς του καί ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας οἱ πόλεις εἶχαν ἐρημώσει καί ἡ παραγωγή εἶχε σταματήσει, γράφει: «...Καί ὅλα αὐτά, γιατί οἱ ἄνθρωποι ἀγαποῦν τό χρῆμα, τήν πολυτέλεια καί τήν τεμπελιά καί δέν ἐπιθυμοῦν νά παντρεύονται, ἐάν δέ παντρευτοῦν δέν θέλουν νά ἀνατρέφουν παιδιά, τό πολύ-πολύ δέχονται νά ἔχουν ἕνα ἢ δύο καί αὐτό γιά νά τά ἀφήσουν πλοῦσια καί νά τά μεγαλώσουν μέ σπατάλη...». (Ἱστορία, ΛΣΤ, Κεφ. Υ, 5-10).

Στήν πραγματικότητα, ἡ ἄρνηση τῆς γεννητικότητας εἶναι μία ἐξίσωση μέ πολλοὺς ἀγνώστους, πού δέν μπορεῖ νά προσδιορισθεῖ μέ ἀκρίβεια ὁ καθοριστικός ρόλος τοῦ καθενός ἀπ' αὐτούς. Ὅλοι μαζί καί καθένας χωριστά διαμορφώνουν τήν κατάσταση, ἐνῶ πολλές φορές συγκρούονται μεταξύ τους.

Δέν μπορεῖ, π.χ., νά θεωρηθεῖ ὅτι τήν ὑπογεννητικότητα προκαλεῖ μόνο ἡ ἐργασία τῆς γυναίκας, τά ἀντισυλληπτικά ἢ ἡ οἰκονομική κατάσταση, ἡ ἔλλειψη παιδικῶν σταθμῶν ἢ ἀνετηγ κατοικίας.

Ἡ Δυτική Γερμανία, παρά τήν πολιτική τῶν παιδικῶν σταθμῶν, καί ἡ Γαλλία, παρά τήν πολιτική τῶν οἰκογενειακῶν ἐπιδομάτων, δέν μπόρεσαν νά σταματήσουν τήν πτώση τῆς γεννητικότητάς τους. Ἐξ ἄλλου, οἱ Κάτω Χῶρες, μολονότι ἔχουν τό πιο χαμηλό ποσοστό τῆς Κοινότητος ὅσον ἀφορᾶ τήν ἐπαγγελματική ἀπασχόληση τῶν γυναικῶν, παρουσιάζουν μιά ἀπό τίς πιο καταστροφικές καμπύλες γονιμότητας.

Δέν μπορεῖ ἀκόμη νά πεί κανεῖς ὅτι πρόκειται γιά μιά ἄρνηση τῶν νέων ζευγαριῶν νά ἀποκτήσουν παιδιά.

Σύμφωνα μέ μία δημοσκόπηση πού ἐγινε στίς χῶρες τῆς Κοινότητος τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1979, τά 2/3 τῶν Εὐρωπαίων θεωροῦν τή γέννηση ἐνός παιδιοῦ σάν μιά ἐκδήλωση ἐμπιστοσύνης στό μέλλον καί πιστεύουν ὅτι ἡ μητρότητα καί ἡ πατρότητα συντελοῦν στήν πιο τέλεια ὀλοκλήρωση τοῦ ἀνθρώπου.

6. Ν. Πολύβιος, *Δημογραφική πρόκληση*, σελ. 119.

Αντίθετα, θεωρούν ότι οι πολύτεκνες οικογένειες ανήκουν πιά στο παρελθόν. Έξ' άλλου το 54% των Ευρωπαίων πιστεύει ότι η σύγχρονη κοινωνία δεν λαμβάνει αρκετά υπ' όψη τις ανάγκες των παιδιών. Ένας γονέας στους πέντε δήλωσε ότι είχε αναγκασθεί ή θά αναγκαζόταν στο άμεσο μέλλον να περικόψει, για λόγους κυρίως οικονομικούς, τις σπουδές των παιδιών του. Δύο γονείς στους τρεις έβρισκαν ανεπαρκή το χρόνο που περνούσαν μαζί με τα παιδιά τους. Τέλος, το 42% των Ευρωπαίων κρίνει ότι το μέλλον είναι αρκετά άβεβαιο κι αυτός είναι ο λόγος που διστάζουν να αποκτήσουν παιδιά.

Οι περισσότερες χώρες-μέλη της Κοινότητας δεν έχουν υιοθετήσει ολοκληρωμένη πολιτική ποσοτικού επηρεασμού των γεννήσεων (εξαιρείται η Γαλλία). Κατά καιρούς όμως έχουν θεσμοθετήσει διάφορα μέτρα για την ενίσχυση της γεννητικότητας του πληθυσμού με ποικίλα αποτελέσματα. Οι Κυβερνήσεις των χωρών αυτών γνωρίζουν ότι κάθε πολιτική επηρεασμού της αναπαραγωγικής νοοτροπίας του πληθυσμού είναι άβεβαιη. Κανείς δεν μπορεί ποτέ να προβλέψει αυτό που θα αποδώσει. Πολλά, όμως, από τα μέτρα της γενικότερης αναπτυξιακής πολιτικής και τα περισσότερα της κοινωνικής πολιτικής ενισχύουν την οικογένεια και έτσι επηρεάζουν έμμεσα τη δημογραφία.

Η πρόσφατη, όμως, πτώση της γονιμότητας, ή οποία συνοδεύεται από μία οπισθοδρόμηση του αριθμού των γάμων και μία σύγχρονη αύξηση του αριθμού των διαζυγίων και των ελευθέρων ενώσεων, αποτελεί άναμφισβήτη ενδεικτικό ότι ο τρόπος δημιουργίας της οικογένειας, γενικά, βρίσκεται σε μία μεταβατική περίοδο.

Δ. Μετανάστευση

Κατά τη διάρκεια της περιόδου 1950-1970, τέσσερες χώρες της Κοινότητας (Δ. Γερμανία, Γαλλία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο) γνώρισαν μία πραγματική αύξηση του πληθυσμού τους από την έξωτερική μετανάστευση. Αντίθετα, η Ιταλία, η Ελλάδα, η Ισπανία, ή Πορτογαλία και η Ιρλανδία, οι οποίες είναι οι κυριότερες ευρωπαϊκές χώρες που προμηθεύουν στις προηγούμενες εργατικό δυναμικό, είχαν αρνητική μεταναστευτική κίνηση.

Οι μεσογειακές χώρες της Ευρώπης έχουν μία παράλληλη μεταναστευτική ιστορία. Έτσι, το 1950, μετά από μία περίοδο όπου οι μεταναστεύσεις είχαν σταματήσει, ξαναρχίζουν να γνωρίζουν κατά τη διάρκεια 20 περίπου χρόνων μία έντονη μεταναστευτική κίνηση.

Μεταξύ 1948 και 1971, παρουσιάζεται ένα «έλλειμμα» 2.300.000 Ιταλών, μεταξύ 1951 και 1970

1.150.000 Ισπανών και 1.583.000 Πορτογάλων. Στην Ελλάδα, ή καθαρή προς το έξωτερικό μετανάστευση κατά την περίοδο 1951-77 υπολογίστηκε σε 644.610 άτομα.

Τά τελευταία χρόνια (κυρίως από το 1974) όμως σημειώνεται μία μεγάλη επιστροφή των μεταναστών και μία μείωση των αναχωρήσεων λόγω κυρίως της οικονομικής κρίσεως στις χώρες της ύποδοξης.

Ε. Έξελιξη του ρυθμού αύξησης και της κατά ηλικία δομής του πληθυσμού των χωρών-μελών της Κοινότητας

Ο ρυθμός αύξησης κάθε πληθυσμού και ο βαθμός γηρασμού του ποικίλλει αισθητά από τη μία χώρα στην άλλη και είναι ανάλογος με τις τάσεις της γεννητικότητας, της θνησιμότητας και της μετανάστευσης που επικρατούν σε καθεμία από αυτές, καθώς και από τη χρονική διάρκεια κατά την οποία καθένας από τους παράγοντες αυτούς επενεργεί θετικά ή αρνητικά.

Ο Πίνακας II απεικονίζει το ιστορικό της ευρωπαϊκής δημογραφικής εξέλιξης.

Γενικά, θά μπορούσε να λεχθεί ότι οι χώρες που έχουν το πιο ύψηλο ετήσιο ποσοστό φυσικής αύξησης του πληθυσμού είναι αυτές των οποίων ο πληθυσμός είναι λιγότερο γηρασμένος και, κατά συνέπεια, τα ποσοστά θνησιμότητας είναι πιο μικρά και τα ποσοστά γεννητικότητας πιο ύψηλα.

Έτσι, ενώ το 1965 όλες οι χώρες της Κοινότητας, εκτός από το Βέλγιο και το Λουξεμβούργο, είχαν ποσοστό φυσικής αύξησης του πληθυσμού μεταξύ 6% και 11,9%, το 1975 μόνο ή Ιρλανδία έφτασε στο 10,9%, και ή Ελλάδα το 6,9%. Όλες οι άλλες έπεσαν κάτω από το 5%.

Έξ' άλλου, ή κατάσταση είναι απογοητευτική στη Δυτική Γερμανία, το Λουξεμβούργο, το Ηνωμένο Βασίλειο, το Βέλγιο και την Ιταλία. Οι πληθυσμοί των χωρών αυτών πλησιάζουν ή έπεσαν ήδη το όριο της μηδενικής αύξησης. Στη Δυτική Γερμανία, όπου από το 1969 σημειώνονται περισσότεροι θάνατοι από γεννήσεις, ο πληθυσμός από το 1972 άρχισε να μειώνεται σταθερά. Έτσι, ενώ το 1970 αντιπροσώπευε το 24% του κοινοτικού πληθυσμού, το 1980 αντιπροσώπευε το 22,7% και το 1990 θά αντιπροσώπευε μόλις το 21,5%.

Οι Κάτω Χώρες, που θεωρούνται από τις πιο πυκνοκατοικημένες περιοχές του Κόσμου με 314 κατ. ανά τετρ. χιλ., είχαν το 1970 ποσοστό φυσικής αύξησης 9,9%. Το ποσοστό αυτό θεωρείται αρκετά ύψηλο για ευρωπαϊκή χώρα και εξασφάλιζε το διπλασιασμό του πληθυσμού μέσα σε 70 χρόνια. Το 1975 όμως το ποσοστό αυτό έπεσε στο 4,7%, το 1979 στο 4,5% με τάσεις για συνεχή πτώση.

Ο γαλλικός πληθυσμός, που από το 1946 μέχρι το 1974 αύξανε με ποσοστό που κυμαινόταν μεταξύ 7%ο και 10%ο, από το 1975 αυξάνει με ετήσιο ποσοστό 3%ο ή 4%ο. Η Γαλλία, το 1980, εκπροσωπεί το 19,8%ο του κοινοτικού πληθυσμού με προοπτική να φθάσει το 1990 το 20,6%ο.

Σε αντίθεση με τις άλλες χώρες της Κοινότητας, η φυσική αύξηση του ιρλανδικού πληθυσμού ανέρχεται σε 10%ο το χρόνο και του ισπανικού σε 9%ο, ενώ το ποσοστό φυσικής αύξησης της Πορτογαλίας από 8,8%ο, που ήταν κατά μέσο όρο κατά την πενταετία 1971-75, έπεσε στο 6,6%ο το 1979.

Οι δημογραφικές στατιστικές αποδεικνύουν ότι ο πληθυσμός της Ισπανίας είναι πιο νέος από τον κοινοτικό (Πίνακας II). Έτσι, το ποσοστό γεννητικότητας το 1978 ήταν 17,2 γεννήσεις σε 1.000 άτομα, έναντι 12,1 γεννήσεων στην Κοινότητα. Μέχρι το 1990, προβλέπεται μία αύξηση του ισπανικού πληθυσμού της τάξεως 9%ο κατά μέσο όρο το χρόνο, έναντι 1,1%ο στην Κοινότητα.

Στην Ελλάδα, ο ρυθμός φυσικής αύξησης του πληθυσμού ανέρχεται σε 7%ο, δηλαδή κάθε χρόνο προστίθενται περίπου 65.000 άτομα. Μέσα στον κοινοτικό χώρο, το ποσοστό αυτό βρίσκεται σε μία ενδιάμεση κατάσταση, ή οποία οφείλεται στον όχι πολύ προχωρημένο γηρασμό του ελληνικού πληθυσμού και στη σχετικά υψηλή για τα ευρωπαϊκά επίπεδα γεννητικότητα του.

Ένα μεταναστευτικό ρεύμα αρκετά ισχυρό, μία τάση αστυφιλίας που τροφοδοτούσε την υπογεννητικότητα, καθώς και η σημαντική βρεφική θνησιμότητα, αποτελούσαν τους πληθυσμιακούς όρους που καθόρισαν το ελληνικό δημογραφικό πρόβλημα την τελευταία 25ετία και που ώθησαν τους έρευνητές να διατυπώσουν αρκετά απαισιοδοξες προβλέψεις για το μέλλον της ελληνικής φυλής σαν ιστορικής και εθνικής οντότητας.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη και στη δομή του ελληνικού πληθυσμού έπαιξε η μεταναστευτική κίνηση (έσωτερική - έξωτερική). Λόγω, ακριβώς, της έξωτερικής μεταναστεύσεως, η πραγματική αύξηση του πληθυσμού κατά τη διάρκεια της περιόδου 1950-74 είναι μικρότερη από τη φυσική του αύξηση. Μόνο κατά τη δεκαετία 1961-71 η μετανάστευση απορρόφησε το μισό της φυσικής αύξησης του πληθυσμού. Έτσι, ενώ κατά την περίοδο αυτή το ποσοστό φυσικής αύξησης ήταν κατά μέσο όρο 9,8 άτομα σε πληθυσμό 1.000 ατόμων, το ποσοστό της πραγματικής αύξησης δεν ξεπέρασε κατά μέσο όρο τα 4 με 5 άτομα σε πληθυσμό 1.000 ατόμων. Αντίθετα, το 1976, ενώ η φυσική αύξηση του πληθυσμού ήταν 7,1%ο, η πραγματική αύξηση ανήλθε σε 13,1%ο. Τό γεγονός αυτό οφείλεται στην υπεροχή κατά τη χρονιά αυτή της παλιννοστήσεως έναντι της απόδημιας.

Έξ άλλου, η έσωτερική μετακίνηση του πληθυσμού τα τελευταία είκοσι πέντε χρόνια συνέβαλε στην άνισομερή κατανομή του. Οι Έλληνες κατευθύνθηκαν από τις άγροτικές και ήμισιατικές περιοχές προς τις αστικές, και κυρίως στην περιοχή της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Σήμερα, κατοικούν 6.000 περίπου κάτοικοι ανά τετρ. χιλ. στην Αθήνα, 63 στην υπόλοιπη Ελλάδα και μόνο 40 κάτοικοι ανά τετρ. χιλ. στην ύπαιθρο χώρα.

Έτσι, η μεταναστευτική κίνηση στο σύνολό της (έσωτερική-έξωτερική) δεν κατέστησε μόνο την ελληνική ύπαιθρο την πιο άραιοκατοικημένη στην Ευρώπη, αλλά την έπληξε καιρία γιατί την απογύμνωσε από αναντικατάστατο δυναμικό. Υπολογίζεται ότι από τον άγροτικό πληθυσμό απουσιάζουν 600.000 περίπου άνδρες και γυναίκες της αναπαραγωγικής ηλικίας, δηλαδή μεταξύ 20 και 50 χρόνων, με άμεση συνέπεια, ή μείωση των γεννήσεων που παρατηρείται στην ύπαιθρο χώρα να μην οφείλεται τόσο στην πτώση της γονιμότητας του πληθυσμού, όσο στην αλλαγή της σύνθεσής του. Η μετανάστευση, λοιπόν, επέδρασε άμεσα στη γήρανση του πληθυσμού και έμμεσα στην ελάττωση των γεννήσεων.

Υπάρχει, σήμερα, διάχυτη ή πεποίθηση στην Ελλάδα, ότι ή χώρα αντιμετωπίζει οξύ δημογραφικό πρόβλημα με κυριότερη συνιστώσα την υπογεννητικότητα. Στην πραγματικότητα όμως, τα 2,3 παιδιά κατά μέσο όρο ανά γυναίκα και οι 16 γεννήσεις σε 1.000 άτομα που αντιστοιχούν στην κατά 7%ο φυσική αύξηση του πληθυσμού το χρόνο, σημαίνουν ότι στην Ελλάδα υπάρχει σχετική υπογεννητικότητα, με την έννοια ότι ο ρυθμός αύξησης του πληθυσμού δεν είναι ικανοποιητικός, επειδή οι περισσότεροι «τεχνοκράτες» θεωρούν το 10%ο σαν τον άριστο ρυθμό αύξησης για την επιβίωση του Έθνους.

Βασικά όμως, τον ουσιαστικό ρόλο στην ποιοτική και ποσοτική σύνθεση του ελληνικού πληθυσμού διαδραματίζει ακόμη και σήμερα ή μεταναστευτική του κίνηση καθώς και ή άνιση χωροταξικά κατανομή του, ή οποία αποτελεί και την πιο σημαντική διάσταση του δημογραφικού προβλήματος.

Πρόσφατες διαπιστώσεις, αναφορικά με τη φυσική και πραγματική αύξηση του πληθυσμού, επιτρέπουν μία συγκρατημένη αισιοδοξία σχετικά με τις δημογραφικές προοπτικές στον ελληνικό χώρο. Τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται: μείωση των αναχωρήσεων στο έξωτερικό (κυρίως λόγω της οικονομικής κρίσεως στις χώρες της ύποδοχής, όπως είναι ή Γαλλία, το Βέλγιο, ή Δυτ. Γερμανία), άθροα επιστροφή των παλαιών μεταναστών που τείνει στην εξισορρόπηση του μεταναστευτικού κύματος, καθώς και αναστροφή του ρεύματος προς τη μεγάλη πόλη. Συγχρόνως, υπάρχουν βάσιμες έλπίδες για συμπίεση της βρεφονηπιακής θνησιμότητας καθώς και για μία ανεπαίσθητη αύξηση της γονιμότητας στο άμεσο μέλλον.

Όσον αφορά, τον κοινοτικό πληθυσμό στο σύνολό του, ενώ το 1965 περιλάμβανε 243.452.000 κατοίκους, με μέσο ετήσιο ποσοστό φυσικής αύξησης 7,4‰, δέκα χρόνια μετά, το ποσοστό αυτό έπεσε στο 1,8‰.

Τό 1979, ο πληθυσμός της Κοινότητας των 10 έφθανε σε 269.888.100 κατοίκους. Υπολογίζεται ότι ο πληθυσμός αυτός που σήμερα στηρίζεται κατά μεγάλο μέρος στις γενεές του μεταπολεμικού baby-boom, θα συνεχίσει να αυξάνεται μέχρι το 1995. Τό 1995, ο πληθυσμός των 10 θα φθάσει τά 276.700.000 περίπου, αριθμό που θα διατηρήσει μέχρι τό 2015. Από αυτή όμως τή χρονική στιγμή και μέχρι τό 2050, οι ειδικοί υπολογίζουν ότι θά χάσει 25.000.000 κατοίκους.

Η μείωση των γεννήσεων, όταν μάλιστα συνοδεύεται και από μία γρήγορη παράταση τής μέσης διάρκειας ζωής, δέν γίνεται άμεσα αισθητή στο ρυθμό αύξησης του πληθυσμού. Αντίθετα, ή γήρανση του πληθυσμού επισημαίνεται νωρίς. Ο Πίνακας II περιγράφει τή διαχρονική αύξηση τής γήρανσης των ευρωπαϊκών πληθυσμών.

Από τήν άποψη αυτή, τό 1978 ή Δυτική Γερμανία θεωρείται ή πιό γηρασμένη χώρα τής Κοινότητας με 15 ηλικιωμένους στους 100 κατοίκους. Ακολουθούν τό Ην. Βασίλειο με 14,5, τό Βέλγιο και ή Δανία με 14, ή Γαλλία με 13,8 και τό Λουξεμβούργο με 13,2. Η «νεώτερη» χώρα τής Κοινότητας είναι ή Ίρλανδία με 10,8 ηλικιωμένους στους 100 κατοίκους. Η Ελλάδα κατέχει μία ενδιάμεση θέση με 12,8 ηλικιωμένους στους 100 κατοίκους.

Στόν κοινοτικό πληθυσμό, κατά τήν περίοδο 1950-1978, ή αναλογία των νέων κάτω των 15 χρόνων ελαττώθηκε από 24 σε 22,2%, ενώ αυτή των ηλικιωμένων αυξήθηκε από 9,8 σε 13,9%. Τό 1990, ο αριθμός των παιδιών στην Κοινότητα θά είναι κατά 8.000.000 περίπου μικρότερος από ό,τι ήταν τό 1975, και θά υπάρχουν αισθητές διαφορές από τή μία χώρα στην άλλη, οι όποιες θά ποικίλλουν ανάλογα με τήν πτώση τής γεννητικότητας σε κάθε χώρα.

Έτσι, μέχρι τό 1995, ο πληθυσμός τής Ίρλανδίας θά εξακολουθεϊ νά περιέχει 30% παιδιά, ενώ, αντίθετα, στη Γερμανία τό ποσοστό αυτό από 21,2% που ήταν τό 1975 θά πέσει στο 17,3% τό 1995, για νά αντιπροσωπεύει μόλις τό 15% του πληθυσμού είκοσι χρόνια αργότερα. Στη Γαλλία, τό ποσοστό των νέων κάτω των 15 χρόνων που είχε φθάσει τό maximum τό 1960 με 26,4% έπεσε στο 23% τό 1978. Η μείωση του ποσοστού αυτού είναι έντυπωσιακή στις Κάτω Χώρες, όπου μεταξύ 1960 και 1978 μειώθηκε κατά 6,2% (από 30% σε 23,8%). Στην Ελλάδα, ή αναλογία των νέων από 28% που ήταν τό 1951 έφθασε τό 23,5% τό 1978 και υπολογίζεται ότι τό 2000 θά είναι περίπου 22%. Υπολογίζουν ότι οι νέοι, κατά τά μέσα του 21ου αιώνα, θά αντιπροσωπεύουν μόλις τό 18,3% του συνολι-

κού πληθυσμού, ενώ τό ποσοστό των ηλικιωμένων θά φθάσει τό 17,7%.

IV. συνέπειες τής υπογεννητικότητας

Α. Οι ειδικοί επιστήμονες συμφωνούν ότι:

α) Η πτώση τής γονιμότητας ενός πληθυσμού, μέχρι τό επίπεδο που θεωρείται αναγκαίο για τήν αντικατάσταση των γενεών (2,1 παιδιά ανά γυναίκα) ή άκόμη και κάτω από τό επίπεδο αυτό, επιφέρει τήν αύξηση του ποσοστού των ηλικιωμένων, 65 χρόνων και άνω, και τή σύγχρονη μείωση του ποσοστού των νέων μεταξύ 0 και 20 χρόνων.

β) Ο βαθμιαίος και συνεχής γηρασμός του πληθυσμού δέν επηρεάζει ουσιαστικά τή σχέση παραγωγικού και μη πληθυσμού, έτσι ώστε τό τμήμα του παραγωγικού πληθυσμού μεταξύ 20 και 65 χρόνων δέν μεταβάλλεται σχεδόν καθόλου ή μεταβάλλεται με πάρα πολύ άργό ρυθμό. Στην άρχή μάλιστα τής περιόδου τής υπογεννητικότητας, τό ποσοστό αυτό παρουσιάζει μία μικρή αύξηση.

Έρευνήτες του INED, χρησιμοποιώντας μαθηματικά μοντέλα, έκαναν προβολές του γαλλικού πληθυσμού και απέδειξαν ότι τό τμήμα του πληθυσμού μεταξύ 20 και 65 χρόνων, που τό 1975 αντιπροσώπευε τό 55% του συνόλου, θά φθάσει τό έτος 2050 τό 56%, εάν ο δείκτης γονιμότητας κατέβει στο 1,4 παιδιά, θά παραμείνει όμως στο 55% στην περίπτωση που ο δείκτης γονιμότητας αντιπροσωπεύει 2,6 παιδιά για κάθε γυναίκα.

Αντίθετα, ή συνεχής πτώση τής γονιμότητας επιφέρει τό γηρασμό του παραγωγικού πληθυσμού. Έχουν υπολογίσει ότι στη Γαλλία τό 2050 ή μέση ηλικία του άνδρικού παραγωγικού πληθυσμού θά είναι 38,7 χρόνια άν ο δείκτης τής γονιμότητας είναι ίσος με 2,6 παιδιά ανά γυναίκα, ενώ θά άνέβει στα 43,2 χρόνια άν ο δείκτης αντιπροσωπεύει 1,4 παιδιά ανά γυναίκα.

γ) Όσο μεγαλώνει ο ρυθμός τής πτώσεως τής γονιμότητας μέσα στόν πληθυσμό, τόσο βραδύνει ή έτήσια άνανέωση του παραγωγικού πληθυσμού.

δ) Στην οικονομία μιās χώρας έχουν μεγαλύτερο αντίκτυπο ή κοινωνική πολιτική καθώς και οι διάφορες σχετικές με τόν πληθυσμό νομοθετικές τροπολογίες και ρυθμίσεις, παρά ή ποσοτική και ποιοτική άλλαγή που σημειώνεται στο σύνολο του πληθυσμού και στην κατά ηλικία σύνθεσή του.

ε) Μία βραδεία δημογραφική εξέλιξη άπαιτεί από τήν οικονομία μεγαλύτερη ελαστικότητα και μεγαλύτερη πλαστικότητα των παραγόντων και των δυνάμεων τής παραγωγής.

Β. Οι Ευρωπαίοι επιστήμονες, έχοντας ύπ' όψη τά σημερινά δεδομένα, τίς προοπτικές για τίς μέλλουσες τάσεις τής γεννητικότητας και τής θνησιμότητας μέσα

στήν Κοινότητα καθώς και τις παραπάνω διαπιστώσεις, προβλέπουν ότι άμεση συνέπεια της μακρόχρονης πτώσεως της γονιμότητας των ευρωπαϊκών πληθυσμών είναι ότι ο παραγωγικός πληθυσμός (15-64 χρόνων), που το 1975 αντιπροσώπευε το 63,4% του συνολικού πληθυσμού, θα αυξάνεται με ταχύ ρυθμό μέχρι το 1985 και στη συνέχεια πιο αργά μέχρι το 1995.

Υπολογίζουν ότι στην Κοινότητα των έννεα ο πληθυσμός αυτός, κατά τη δεκαετία 1975-85, θα αυξηθεί κατά 12 εκ. άτομα, ενώ την περασμένη δεκαετία η αύξηση αυτή ήταν μόνο 7 εκ. άτομα.

Κατά συνέπεια, εάν δεν μεταβληθεί η διάρθρωση της οικονομίας, υπάρχει κίνδυνος να παρουσιασθεί γύρω στο 1990 φαινόμενο μαζικής ανεργίας.

Αντίθετα, ο μη παραγωγικός πληθυσμός, δηλαδή, οι νέοι κάτω των 15 ετών και οι ηλικιωμένοι άνω των 65 ετών, που το 1975 αντιπροσώπευαν αντίστοιχα το 23,3% και το 13,3% του πληθυσμού, έχει υπολογισθεί ότι θα σημειώσει προοδευτική μείωση (περίπου 6%) μέχρι το 1995. Μετά όμως το 2015, η κατάσταση θα ανατραπεί, ο παραγωγικός πληθυσμός, που στο μεταξύ θα έχει γεράσει λόγω της πτώσεως των γεννήσεων κατά τη δεκαετία του 1960, θα αρχίσει να μειώνεται, ενώ θα σημειώνει ανάλογη αύξηση ο μη παραγωγικός πληθυσμός των άνω των 65 χρόνων. Αυτά θα συμβούν με την προοπτική πως τίποτα δεν θα αλλάξει στην παρούσα δημογραφική κατάσταση των χωρών-μελών. Σήμερα ακόμη, οι δημογράφοι δεν μπορούν να προβλέψουν αν σε πέντε ή δέκα χρόνια αλλάξουν συμπεριφορά οι γυναίκες της Ευρώπης και αρχίσουν να γεννούν παιδιά. Οι δείκτες, πάντως, για το 1979 επιτρέπουν να διαφανεί μια επιβράδυνση της πτώσεως της γονιμότητας.

Όταν η δημογραφία μελετά το παρόν και το παρελθόν, οι εκτιμήσεις της είναι ακριβείς, όταν όμως αναφέρεται στο μέλλον είναι υποχρεωμένη να κάνει προεκτάσεις. Είναι δέ τόσο αστάθμητοι οι παράγοντες που επηρεάζουν τους δημογραφικούς συντελεστές, ώστε μερικές φορές τα δημογραφικά δεδομένα ανατρέπονται, όπως π.χ. συνέβη με τη γεννητικότητα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Πρέπει εξ άλλου να ληφθεί υπ' όψη ότι ο παραγωγικός πληθυσμός εξαρτάται και από κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες, όπως είναι: η αύξηση των ετών της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, η προοδευτική μείωση της ηλικίας για τη σύνταξη και η όσο το δυνατό πιο ενεργός συμμετοχή της γυναίκας στις οικονομικές δραστηριότητες.

Η συμμετοχή αυτή θα συμβάλει στο να αντισταθμισθούν οι έλλειψεις νέων και ηλικιωμένων εργατών, ανανεώνοντας παραχρόνως τον παραγωγικό πληθυσμό. Ο γυναικείος παραγωγικός πληθυσμός θεωρείται κατά μέσο όρο πιο νέος από τον ανδρικό.

V. συνέπειες της δημογραφικής γήρανσης

Η αύξουσα αναλογία των ηλικιωμένων μέσα στις ευρωπαϊκές κοινωνίες είναι ένα φαινόμενο καινούργιο. Δεν μπορούμε πια να αγνοήσουμε τα γηρατειά, όπως έδω και μερικά χρόνια. Ήδη, οι κυβερνήσεις των ευρωπαϊκών χωρών άρχισαν να προσανατολίζουν την οικογενειακή τους πολιτική, στην προσπάθεια βελτίωσης του επιπέδου ζωής της τρίτης ηλικίας.

Εξ άλλου, αυτοί που φτάνουν σήμερα στη σύνταξη δεν είναι σάν τους συνταξιούχους των αρχών του '50. Οι καλύτερες συνθήκες ζωής συνέβαλαν όχι μόνο στο να αυξηθεί η μέση διάρκεια ζωής για ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού, αλλά να φθάνουν οι άνθρωποι στην ηλικία της συντάξεως, έχοντας φυσική και ψυχική υγεία. Σήμερα, τα άτομα της τρίτης ηλικίας μπορούν να συμμετέχουν σ' όλες τις εκδηλώσεις της δημόσιας ζωής.

Είναι άναμφισβήτητο όμως ότι κάθε άνθρωπος δεν προσφέρει τις ίδιες υπηρεσίες, δεν έχει τις ίδιες ανάγκες, δεν διαδραματίζει τον ίδιο ρόλο στις διάφορες ηλικίες της ζωής του. Κατά συνέπεια, η βραδύτητα στην εξέλιξη και ο προοδευτικός γηρασμός των ευρωπαϊκών πληθυσμών θα έχουν σημαντικές επιδράσεις στην κοινωνική και οικονομική δομή των επί μέρους χωρών και της κοινότητας γενικότερα.

Η σχέση μεταξύ δημογραφίας και οικονομίας δεν είναι ακόμη αρκετά γνωστή, ώστε οι ειδικοί να μπορούν να καταλήξουν σε θετικά συμπεράσματα.

Πολυάριθμοι μελετητές δέχονται ότι μία μικρή αύξηση του πληθυσμού, ή ακόμη μία μηδενική αύξηση, έχουν δευτερεύουσες επιπτώσεις στην οικονομική ανάπτυξη. Πιστεύουν, όμως, ότι η πλαστικότητα του οικονομικού συστήματος ενισχύεται από μία σχετική δημογραφική αύξηση, γεγονός που θα μπορούσε να επιτευχθεί με μία εξωτερική μετανάστευση, όπως συνέβη σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες.

Εξ άλλου, στη σχέση δημογραφία-οικονομία πρέπει να ληφθεί χωριστά υπ' όψη η επίδραση του όγκου του πληθυσμού και η επίδραση της κατά ηλικία δομής του. Αυτό έχει σημασία, γιατί η πιθανή μείωση της ζήτησης που προέρχεται από τη μείωση του όγκου του πληθυσμού δεν έχει άμεσο αντίκτυπο στην οικονομία, ενώ η γήρανση εφέλκει ειδικές ανάγκες και επιδρά στις δυνατότητες της αλλαγής.

Σ' έναν πληθυσμό που γηράσκει, αυξάνεται ο αριθμός των ηλικιωμένων και μειώνεται των νέων. Αυτό σημαίνει:

α) Λιγότεροι νέοι στην αγορά της εργασίας, δηλαδή ένα εργατικό δυναμικό λιγότερο ευπλαστο, κινητικό, δημιουργικό.

β) Περισσότερα ηλικιωμένα άτομα στη σύνταξη. Υπολογίζεται ότι μέσα στην Κοινότητα το ποσοστό

έκεινο του πληθυσμού, που θα πρέπει να συνταξιοδοτηθεί, θα φθάσει σε υψηλό ρεκόρ το 2000. Έξ' άλλου, η αύξηση της αναλογίας της τρίτης ηλικίας μέσα στον πληθυσμό ζητά πρόσθετες δαπάνες και θυσίες του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Η ηλικία αυτή έχει ανάγκη από ειδικές φροντίδες, ειδικευμένες κλινικές καθώς και από ένα δαπανηρό πρόγραμμα κοινωνικής ασφάλισης και υγείας.

γ) Θά υπάρχει δλο και μικρότερη ανάγκη για μαίες, δασκάλους, σχολεία, κατοικίες. Υπολογίζεται ότι μία από τις πιο θεαματικές άρνητικές επιδράσεις της πτώσεως της γεννητικότητας θα φανεί στον τομέα της εκπαίδευσης. Ένω μέ την πληθυσμιακή αύξηση που σημειώθηκε στη δεκαετία του '50 παρατηρήθηκε παράλληλη αύξηση των εκπαιδευμένων και των εκπαιδευτικών, τώρα θα γίνει το αντίθετο. Οι προσλήψεις εκπαιδευτικών θα μειωθούν. Συγχρόνως, οι νέες γενεές και άλλων επαγγελματικών τάξεων θα συναντήσουν πολύ μεγάλες δυσκολίες στην εξεύρεση εργασίας. Χαρακτηριστικό είναι ότι δλοι αυτοί οι νέοι, που δέν θα μπορέσουν να βρουν άμεσα εργασία, θα αναγκασθούν αργότερα να συνεχίσουν να εργάζονται για μεγάλο διάστημα μετά τη συμπλήρωση του νόμιμου όριου ηλικίας που απαιτείται για τη συνταξιοδότηση, προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες σε εργατικά χέρια.

δ) Η δργάνωση της παραγωγής και διανομής πολλών αγαθών θα υποστεί σημαντικές αλλαγές, έφ' δσον η ηλικία των καταναλωτών αποτελεί τον καθοριστικό παράγοντα της διαμόρφωσης τους.

Αν είναι δμως σχετικά εύκολο να υπολογισθούν οι επιπτώσεις της αύξουσας αναλογίας των ηλικιωμένων μέσα στις ευρωπαϊκές κοινωνίες, στον οικονομικό τομέα, είναι ίσως ακόμη νωρίς να αναλογισθεί κανείς τις συνέπειες της στη δημιουργικότητα, τον δυναμισμό, τον ενθουσιασμό, παράγοντες καθοριστικούς της δομής μιας κοινωνίας, για τη διαμόρφωση της γενικής νοοτροπίας της.

προοπτικές

Η συνεχής πτώση της γονιμότητας των ευρωπαϊκών πληθυσμών, μέχρι το επίπεδο που θεωρείται αναγκαίο για την αντικατάσταση των γενεών ή ακόμη και κάτω από το επίπεδο αυτό, έχει σαν άμεση συνέπεια τη γήρανση των πληθυσμών αυτών και τη βραδύτητα στην εξέλιξή τους. Η βραδύτητα δέ στην εξέλιξη και ο προοδευτικός γηρασμός των ευρωπαϊκών πληθυσμών θα έχουν μακροπρόθεσμα σημαντικές επιδράσεις στην κοινωνική και οικονομική δομή των χωρών της Κοινότητας. Γεγονός που έχει άνησυχήσει τις κυβερνήσεις των περισσότερων χωρών και τις έχει

ώθησει να λάβουν μέτρα για την αύξηση της γεννητικότητας των πληθυσμών τους.

Αντίθετα, οι θιασώτες του σταθερού πληθυσμού πιστεύουν ότι η δημογραφική κατάσταση των ευρωπαϊκών πληθυσμών, έφ' δσον φυσικά δέν θα σημειώνονται για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα ακόμη περισσότεροι θάνατοι από γεννήσεις, δέν είναι δραματική, και αυτό γιατί:

1) Η μείωση της δημογραφικής αύξησης έχει μόνο δευτερεύουσες επιπτώσεις στην εξέλιξη των κοινωνικο-οικονομικών παραγόντων.

2) Η μηδενική αύξηση του πληθυσμού δέν αποτελεί, αναγκαστικά, μεγάλο έμπόδιο στην πραγμάτωση των εθνικών στόχων. Οι περισσότερες δυσκολίες, που προκύπτουν από τη μικρή ή μηδενική αύξηση του πληθυσμού, μπορούν να καλυφθούν με τους κατάλληλους χειρισμούς. Αυτό απαιτεί κυρίως τη διαφοροποίηση της κατανομής των δημοσίων πόρων προς δφελος των περιοχών και των ατόμων των λιγότερο ευνοουμένων.

3) Η μείωση της πρόσφατης γονιμότητας επιτρέπει κατά κάποιον τρόπο την ίκανοποίηση, βραχυπρόθεσμα, των αναγκών σε κατοικίες, σχολεία, κοινωνικές υπηρεσίες.

4) Πληθυσμός και οικονομία θα πρέπει να αλληλοπροσαρμοσθούν. Η παραγωγικότητα εξαρτάται περισσότερο από την αποτελεσματικότητα της δργάνωσης της παραγωγής παρά από την κατά ηλικία σύνθεση του πληθυσμού.

5) Ο περιορισμός της δημογραφικής αύξησης, έφ' δσον δέν πέσει σε πολύ χαμηλά επίπεδα, μπορεί να θεωρηθεί ώφελιμος για τον παραγωγικό πληθυσμό.

6) Ανάλογα με τους στόχους που έχει θέσει μία κοινωνία, ή μείωση των επενδύσεων για την αύξηση του πληθυσμού μπορεί να αντισταθμισθεί από ταυτόχρονη αύξηση των κοινωνικών επενδύσεων.

Έξ' άλλου, σε μία δημοκρατική χώρα πρέπει να ληφθεί υπ' όψη ότι η μείωση της γονιμότητας αντανακλά κατά μεγάλο μέρος την έκλογή των ατόμων τά όποια θέλησαν να βελτιώσουν τη ζωή τους μέσα στις παρούσες συνθήκες.

Τό ένδεχόμενο κοινό συμφέρον για μία πιο μεγάλη αύξηση του πληθυσμού τίθεται σε αντιπαράβολή με τό άτομικό συμφέρον που οδηγεί στη μείωση της γονιμότητας.

Όποσδήποτε, δέν είναι εύκατο, μακροπρόθεσμα, ή γονιμότητα των πληθυσμών να διατηρείται για μεγάλο διάστημα σε επίπεδο που δέν εξασφαλίζει την αντικατάσταση των γενεών. Γεγονός που θα μπορούσε κάποτε να σημαίνει τό τέλος της Ευρώπης σαν ιστορικής και οικονομικής οντότητας.

Ο G. Caty, σε πρόσφατο άρθρο του στο *30 Jours d'Europe*, όπου μελετά τό δημογραφικό πρόβλημα των Ευρωπαίων, στην έρώτηση ποιά θα είναι ή τύχη

της Κοινότητας τό 2050, παρατηρεί: «...δέν είναι δυνατόν νά συνδέεται τό μέλλον της Εύρώπης μέ τή δημογραφική της μοίρα καί νά συγγέεται τό ένα μέ τό άλλο μέσα στην ίδια παρακμή. Όποια καί αν είναι ή δημογραφική θέση της Εύρώπης μέσα στόν κόσμο, δέν μπορεί νά προδικάσουμε τήν ήθική, πνευματική καί διανοητική της καταστροφή. Δέν θά πρέπει», συνεχίζει, «νά ξεχνάμε αυτό πού εμπνέει τόν Α. Danzin στό βιβλίο του *Science et renaissance de l'Europe*: «Η ανάπτυξη της ευρωπαϊκής κοινότητας δέν μπορεί παρά νά είναι κυρίως ποιοτική. Αυτό είναι τόσο αληθινό όσο αλήθεια είναι ότι ο σχεδόν μοναδικός πλούτος τών χωρών μας αποτελείται από τήν ποιότητα τών κατοίκων τους. Άλλά, εάν ένας μικρότερος πληθυσμός δέν θά μπορούσε μόνος του νά διακινδυνεύσει τήν άκτινοβολία της Εύρώπης, ο δυναμισμός της θά έχει πιά όριστικά προσβληθεί από τόν γηρασμό τών κατοίκων της».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Brahim, M., «Nuptialité et Fécondité des mariages en Irlande», *Population*, 3, 1978, pp. 663-703.
2. Bureau des Statistiques des Communautés Européennes, *Population et Emploi 1950-76, 1977. Statistiques de Base de la Communauté*, 1978.
3. Conseil de l'Europe, *Evolution Démographique récente dans les États-Membres du Conseil de l'Europe*, Strasbourg, 1979.
4. ΕΣΥΕ, *Στατιστικά Φυσικής Κινήσεως του Πληθυσμού, 1956-77, Ό Πληθυσμός της Ελλάδος κατά τό δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα*, 1980.
5. Institut National d'Études Démographiques, «Situation démographique de la France», *Population*, 2, 1978, pp. 280-348, et *Population*, 4-5, 1980, pp. 759-812.
6. ΚΕΠΕ, «En Séminaire à Strasbourg», *Population et Société*, 95, 1976.
7. Monnier, A., «Les nouveaux contextes du mariage», *Population et Société*, 131, 1980.
8. Monnier, A., «Les Conditions de la Stabilisation», *Population et Société*, 142, 1980.
9. Munoz-Perez, F., «L'Europe et les Pays Développés d'Outre-Mer. Données Statistiques», *Population*, 4-5, 1980, pp. 913-926.
10. ONU, *Annuaire Démographique*, 1968, 1970, 1978.
11. Πολύζος, Ν., *Δημογραφική Πρόκληση. Υπογεννητικότητα και γήρανση στην Ελλάδα*, Αθήνα, 1981.
12. Sauvy, A., *La Fin des Riches*, Paris 1975.
13. Σερελέα, Γ., «Η σημασία της συνθέσεως κατά ηλικίες του πληθυσμού», *Έπιθεώρηση Περιφερειακής Αναπτύξεως*, σ. 1978, σελ. 17-22.
14. Σερελέα, Γ., «Οί τάσεις της γονιμότητας του ελληνικού πληθυσμού κατά τήν περίοδο 1956-76 καί οι δείκτες μετρήσεώς της», *Έπιθεώρηση Κοινωνικών Έρευνών*, 36-37, 1979, σελ. 248-261.
15. Service de Presse et d'Information de la CEE: Caty, G., «La Démographie européenne en chute libre», in *30 Jours d'Europe*, 259, 1980, pp. 25-32.
16. Wunsch, G., «Incidences d'une population stationnaire ou décroissante», *Projet de rapport de synthèse, préparé à la demande du Conseil de l'Europe sur base des rapports soumis au Séminaire sur les Incidences d'une population stationnaire*, INFOR-DEMO, 10 Département de Démographie, UCL, 1976.